

Valsts izglītības
satura centrs

Sociālās zinātnes (augstākais mācību satura apgaves līmenis)

Ieteikumi, gatavojoties eksāmenam 2022./2023. mācību gadā

Vineta Kantāne
Santa Kazaka
Evi Daga – Krūmiņa
Indra Lazdiņa

SATURS

Priekšvārds	3
Piekluves nosacījumi	4
Eksāmena struktūra un saturs	5
Izziņas darbības līmeņi (SOLO)	9
Rīcības vārdu un satura indikatoru lietošana uzdevumu nosacījumos un atbildēs	11
Sasniedzamo rezultātu veidi un grupas	13
1. Analītiskā spriešana	14
2. Informācijas pratība	14
3. Argumentācija	15
4. Gadījuma analīze	18
5. Ekonomiskā modelēšana	19
6. Problēmrisināšana	25
Vērtēšana	26

Priekšvārds

Metodiskie ieteikumi, gatavojoties 2022./2023. mācību gada eksāmenam “Sociālās zinātnes augstākā mācību satura apguves līmenī” (turpmāk – sociālās zinātnes), ietver informāciju par to, kā “Sociālās zinātnes II” saturs un prasmes tiek pārbaudītas eksāmenā, un sniedz atbalstu sagatavošanās procesā.

Apgūstot sociālās zinātnes kursu, sadarbībā ar klasesbiedriem būsī izvēlēties veikt pilsoniskās līdzdalības iniciatīvu vai sociālās uzņēmējdarbības projektu. Ja vērtējums būs sekmīgs, tad eksāmena piekļuves nosacījumus būsī izpildījis un saņēmis iespēju kārtot eksāmenu. Piekļuves nosacījumu saņemtais vērtējums neietekmēs eksāmena rezultātus.

Sociālās zinātnes kursa saturs ietver politikas, tiesību, ekonomikas, ētikas jautājumus un problemātiku. Iepazīstoties ar uzdevumu veidiem šajās disciplīnās, varēsī pārliecināties, kādas prasmes nepieciešamas, lai demonstrētu savas zināšanas un izpratni, kā arī spēju orientēties informācijā, identificēt problēmas un piedāvāt to risinājumus dažādās situācijās.

Uzdevumu vērtēšana notiek saskaņā ar izziņas darbības līmeņu jeb *SOLO* taksonomijas principiem. Metodiskajos ieteikumos varēsī iepazīties ar *SOLO* taksonomijas četriem līmeņiem un uzdevumu piemēriem, kas atspoguļo, kādām jābūt atbildēm, lai tās atbilstu uzdevumā mērāmā līmeņa prasībām.

Katra uzdevuma izpilde saistās ar noteiktām darbībām (piemēram, *skaidrot, pamatot, argumentēt, aprēķināt, modelēt*), kuras ir aprakstītas “rīcības vārdu” formulējumos. Rīcības vārdu formulējumi palīdz saprast, kādas darbības precīzi jāveic, lai izpildītu uzdevumā dotās prasības. Metodiskajos ieteikumos pievienota 7. tabula, kurā atradīsī piemērus rīcības vārdu lietojumam uzdevumu veidos un atbildēs.

Svarīgi pievērst uzmanību sasniedzamo rezultātu grupu aprakstam 8. tabulā. Sasniedzamo rezultātu grupas nosaka, kādas prasmes tiek pārbaudītas un pēc kādiem kritērijiem tās tiek vērtētas. Sasniedzamo rezultātu grupām – informācijas pratībai, analītiskajai spriešanai, argumentācijai, gadījuma analīzei un problēmrisināšanai – metodiskajos ieteikumos sniegts skaidrojums, kādi soļi secīgi ir jāveic, lai tās tiktu īstenotas atbilstoši nepieciešamajiem sasniedzamajiem rezultātiem.

Metodisko ieteikumu noslēgumā gūsī ieskatu par vērtēšanas kritērijiem. Iepazīstoties ar uzdevumu piemēriem un atbilžu veidiem, varēsī gūt priekšstatu, kādas ir prasības vērtējuma iegūšanai un veiksmīgai eksāmena nokārtošanai augstākajā līmenī.

Piekluves nosacījumi

Sociālās zinātnes ir viens no augstākā līmeņa izvēles eksāmeniem. Lai būtu iespēja kārtot jebkuru augstākā līmeņa eksāmenu, jāizpilda piekluves nosacījumi: jāizstrādā pilsoniskās līdzdalības iniciatīvas vai sociālās uzņēmējdarbības projekts. Darbu astoņas nedēļas pirms eksāmena augšupielādē Valsts pārbaudījumu informācijas sistēmā (VPS).

Kādi ir pilsoniskās līdzdalības pamatsoli?

1. Identificē problēmu, par kuru vēlies veikt iniciatīvu un kurai esi/esat gatavi pievērsties.
2. Izveido komandu, ar kuru kopā strādāt un savstarpēji plānot un veikt iniciatīvu.
3. Izpēti problēmu un uzzini vairāk par to, lai varētu radīt efektīvus un pamatotus priekšlikumus tās risināšanai.
4. Sniedz priekšlikumus un apkopo tos dokumentā, kurā ir skaidri norādīti mērķi, ietekmes un nepieciešamie pasākumi.
5. Nosaki iniciatīvas īstenošanai nepieciešamos darbības soļus un prognozē katra darbības soļa izpildes laiku.
6. Iesniedz iniciatīvu institūcijā, kur tā tiks izskatīta, apspriesta un ar kuras palīdzību to varēs īstenot.
7. Dokumentē pilsoniskās līdzdalības aktivitātes, izmantojot daudzveidīgus pierādījumu veidus (piemēram, fotogrāfijas, elektroniskās sarakstes izdrukas, dokumentu kopijas).
8. Apraksti katru dokumentācijā iekļauto pierādījumu, kā minimums norādot dokumentētās aktivitātes norises laiku, mērķi un rezultātus.
9. Secini par īstenotās pilsoniskās līdzdalības iniciatīvas rezultātiem un prognozē iegūtos labumus īstermiņā un ilgtermiņā.

Piemēri:

- skolas raidieraksts;
- grāmatu skapis pie pagasta bibliotēkas;
- karjeras pasākumi sadarbībā ar novada uzņēmējiem;
- sakārtots skolas volejbola laukums;
- aktivitātes pusaudžiem novadā, lai uzlabotu mentālo veselību;
- sociāla kampaņa elektrisko skrejriteņu lietotājiem.

Kādi ir sociālās uzņēmējdarbības pamatsoli?

1. Identificē sociālo problēmu, par kuru vēlies risināt savu projektu.
2. Izveido komandu, ar kuru kopā strādāt un savstarpēji plānot un veikt projektu.
3. Izpēti sociālo problēmu un uzzini vairāk par to, lai varētu radīt efektīvus un pamatotus risinājumus.
4. Izstrādā produktu vai pakalpojumus, kas risina sociālo problēmu, testējiet to.
5. Piesaisti finansējumu, lai varētu īstenot projektu.
6. Izstrādā biznesa plānu, kurā apraksti sava piedāvātā produkta atbilstību sociālās problēmas risinājumam, un pamatojiet, kāda būs pozitīvā sociālā ietekme, aprēķiniet resursu izmaksas un plānotos ieguldījumus, veiciet finanšu rādītāju analīzi.
7. Apraksti ražošanas vai pakalpojuma izveides procesu, iesaistīto komandas dalībnieku atbildību.
8. Dokumentē paveikto, pievienojot vizuālos materiālus gan par produkta kvalitāti, drošumu, gan par atbilstību plānotajai funkcionalitātei. Pievieno uzskatāmu materiālu, kā izvēlētā mērķauditorija izmanto produktu.

9. Norādi visus pasākumus, kurus veici (veicāt), lai īstenotu projektu, izvērtē plānotos un īstenotos uzdevumus.
10. Secini par īstenotās sociālās uzņēmējdarbības rezultātiem un prognozēji iegūtos labumus īstermiņā un ilgtermiņā.

Piemēri:

- mobilā lietotne elektroenerģijas taupīšanai;
- zīdaiņu attīstību sekmējošs paklājiņš;
- urnas suņu ekskrementiem;
- spēle bērniem ar autiska spektra traucējumiem.

Eksāmena struktūra un saturs

Eksāmens veidots divās daļās ar noteiktiem uzdevumu veidiem.

Eksāmena 1. daļas uzdevumi pārbauda zināšanas, izpratni un prasmes sociālo zinātņu disciplīnu satura kontekstā.

Eksāmena 2. daļas uzdevumi pārbauda skolēnu prasmju kombināciju jaunā situācijā, risinot kompleksu sociālu problēmu ar atvērtu atbildi uzdevumiem:

- 1) atlasot atbilstošu informāciju;
- 2) identificējot un formulējot dotajā situācijā pastāvošu problēmu;
- 3) piedāvājot vairākas alternatīvas problēmas risinājumam;
- 4) pieņemot lēmumu par labāko problēmas risinājumu, pamatojot to un prognozējot risinājuma sekas.

Detalizēts satura raksturojums iekļauts centralizētā eksāmena programmā.

Eksāmena uzdevumi ietver sociālo zinātņu – politikas un ētikas, tiesību un ekonomikas – disciplīnu specifiku.

Eksāmena uzdevumi ir veidoti tā, lai novērtētu sniegtos pierādījumus par attiecīgās sociālo zinātņu disciplīnas izpratni, kompleksi lietojot gan zināšanas, gan prasmes argumentēt, analītiski spriest, pamatot un modelēt. Katras disciplīnas satura specifiku nosaka *Skola2030* valsts pārbaudes darba programmā iekļautie mācību satura apguves prasību indikatori.

Politikas satura uzdevumi

Politikas saturs ir saistīts ar notikumiem sabiedrībā un sabiedrības pārvaldes organizēšanu. Valsts institūciju uzdevumi ir vērsti uz sistēmas veidošanu, lai pēc iespējas taisnīgāk notiktu tiesību realizēšana, lai tiktu ievērotas sabiedrības grupu vajadzības, balstoties uz tās vērtībām. Laika gaitā uzkrātā pieredze un likumsakarību izvērtējums ir pamats, lai gan pieņemtu aktuālus lēmumus, gan spriestu par labāko iespējamo rīcību un risinājumiem. Eksāmenā tiek piedāvāti gadījumi politikā un to iespējamie risinājumi, balstoties teorijās par labāku pārvaldi un sabiedrības interešu ievērošanu.

1. tabula

EKSĀMENA POLITIKAS SATURA UZDEVUMI

Aktuālas situācijas apraksts	Politikas teorijā balstīts risinājuma piedāvājums
Skolēns iepazīstas ar situāciju, kura attiecas uz sabiedrībā notiekošo, analizē apstākļus, lai, lietojot zināšanas, piedāvātu labākus pārvaldes risinājumus.	Skolēni izmanto aktuālus gadījumus, demonstrē izpratni par atbilstoša teorētiskā pamatojuma izvēli, vērtē cēloņsakarības un piedāvā pamatotu situācijas risinājumu.

Piemērs par pilsoniskas sabiedrības veidošanu

Mācoties sociālās zinātnes, ir apgūta teorija un iegūtas zināšanas par demokrātiskas valsts funkcionēšanu. Uzdevumā izmantots valsts institūciju izstrādāts pilsoniskās sabiedrības attīstības dokuments, lai izpildītu uzdevumu, būs nepieciešams **lietot** teorētiskās zināšanas par pilsoniskās sabiedrības attīstības pamatprincipiem un demonstrēt prasmi **skaidrot**.

Skaidrošanas prasmes snieguma līmeņa apraksts ir pieejams, *Skola2030* valsts pārbaudes darba programmas vispārīgu prasmju un prasmju grupu snieguma līmeņu apraksta 1. pielikumā.

Pilsoniskās sabiedrības uzdevuma piemērā uzmanīgi lasi piedāvāto avotu un pārliecinies, ka tiek izpildīts viss vaicātais.

Skaidrošana šai uzdevumā nozīmēs, ka saprotami izklāstīta pilsoniskās sabiedrības teorija: piemēram, pilsoniskā sabiedrībā pastāv tautas un varas līdzatbildība par notiekošo un lēmumiem. Iedzīvotāji ar nevalstisku struktūru starpniecību vairāk iesaistās valstī notiekošajā, sabiedrībai paaugstinās pilsoniskā līdzatbildība, un tā tiek pierādīta ar konkrētām darbībām.

Pilsoniska sabiedrība izvēlēta piemēra kontekstā (piemēram, ja izvēle ir: "jāstiprina valstiskuma apziņa, lai veicinātu nacionālo identitāti un piederību") tiek skaidrota, ja minēsi, kā, piemēram, iedzīvotāji piedalās valstiskas nozīmes pasākumos, vai piedalīsies konkrētu vēsturisku notikumu atceres pasākumos, godinot cīnītājus par valsts neatkarību, vai izrādīs atbalstu valstsvienības sporta komandai, pamatos dalību dziesmu un deju svētkos.

Atbilde uz jautājumu ir skaidrojums, kas tiek pamatots, izmantojot teorētiskās nostādnes un konkrētus gadījumus kā pierādījumus.

Sagatavoties politikas satura uzdevumu risināšanai palīdzēs kursa "Sociālās zinātnes II" digitālie mācību līdzekļi platformā skolo.lv – 1. temats "Taisnīga sabiedrība un valsts" un 2. temats "Tiesiskums mūsdienu sabiedrībā".

Ētikas satura uzdevumi

Ētika ir filozofijas disciplīna, kuras ietvaros tiek risinātas problēmas, kas saistāmas ar morāles dilemmām. Ētikas teorijas piedāvā modeļus rīcības izvēlēm dažādās situācijās – kā cilvēkiem vajadzētu rīkoties un veikt ētiski pamatotus lēmumus. Izmantojot šīs teorijas, var risināt dažādas ētiskās problēmas, piemēram, par cilvēku tiesībām, dzīvnieku labturību, vides aizsardzību un taisnīgu dalību sabiedrībā.

Eksāmenā tiek piedāvāta situācija un tās iespējamie risinājumi, balstoties ētikas normatīvajās teorijās.

2. tabula

EKSĀMENA ĒTIKAS SATURA UZDEVUMI

Situācijas apraksts	Ētikas normatīvajās teorijās balstīts risinājuma piedāvājums
Skolēns iepazīstas ar situāciju, kurai nepieciešams risinājums. Risinājuma varianti ir vairāki.	Skolēns, balstoties piedāvātajos risinājumos, demonstrē izpratni par teorijas saistību ar izvēlēto risinājumu.

Piemērs par dzīvnieku tiesību ievērošanu

Cilvēki var radīt kaitējumu vai diskomfortu dzīvniekiem, izmantojot tos zinātniskos pētījumos un eksperimentos, piemēram, lai pārbaudītu vakcīnas un medikamentus, pirms tie tiek testēti uz cilvēkiem, lai izprastu dažādas slimības, kā arī, lai izstrādātu to ārstēšanas metodes. Vai šādi pētījumi un eksperimenti būtu pieļaujami?

Izmantojot ētikas normatīvās teorijas, iespējami vairāki atbilžu varianti.

- Deontoloģiskā pieeja norādītu, ka rīcības nodoma ētiskums ir pats svarīgākais, tādējādi, ir nepieļaujami eksperimenti ar dzīvniekiem, pat ja tie nozīmē ieguvumus cilvēku veselībai. Dzīvnieku tiesības ir tikpat svarīgas kā cilvēku tiesības, tāpēc cilvēku tiesības uz zināšanām un izpratni par slimībām un to ārstēšanas metodēm nav privilēģētākas par dzīvnieku tiesībām uz labbūtību. Ir iespējams meklēt alternatīvas metodes, piemēram, datorsimulācijas, lai veiktu nepieciešamos pētījumus.
- Utilitāristi jeb konsekvencionālisma ētikas pārstāvji uz jautājumu atbildētu, balstoties izpratnē, ka visbūtiskākās ir rīcības sekas, kas rada pēc iespējas vairāk labuma un nodara pēc iespējas mazāk kaitējuma. Ja ieguvumi no pētījumu rezultātiem un, piemēram, iespējas atrast medikamentus kādas slimības ārstēšanai sniedz lielu labumu sabiedrībai, tad eksperimenti ir pieļaujami.

Lai pildītu uzdevumus, kas saistīti ar zināšanām un izpratni, būs nepieciešams izmantot prasmi **pamatot**. Ar pamatošanas prasmes snieguma līmeņa aprakstu ir iespējams iepazīties *Skola2030* valsts pārbaudes darba programmas 1. pielikumā.

Pamatošanas galvenais uzdevums ir izteikt apgalvojumu, kuru pēc tam pierāda ar atbilstošiem piemēriem, faktiem, datiem vai pētījumiem.

Ētikas satura uzdevuma piemērā uz jautājumu tiek atbildēts, izmantojot noteiktas teorijas pieeju, tādējādi demonstrējot savas zināšanas par teoriju pamatnostādnēm un izpratni, kādas atbildes iespējams sniegt, balstoties dotajās teorijās. **Atbilde uz jautājumu ir kā apgalvojums, kas tiek pamatots, izmantojot teorētiskās nostādnēs.**

Sagatavoties ētikas satura uzdevumu risināšanai palīdzēs kursa “Sociālās zinātnes II” digitālie mācību līdzekļi platformā skolo.lv – 1. temats “Taisnīga sabiedrība un valsts”.

Tiesību satura uzdevumi

Ar vērtībām un morāles principiem cieši ir saistītas tiesības. Tomēr tiesības vienmēr ir regulatīvas un tās cilvēku ieliek noteiktos rāmjos. Eksāmenā civiltiesību, krimināltiesību, administratīvo tiesību, cilvēktiesību ietvaros skolēnam jāanalizē dažādas dzīves situācijas.

3. tabula

EKSĀMENA TIESĪBU SATURA UZDEVUMI

Dzīves situācijas apraksts	Tiesību avoti
Skolēns konstatē faktisko situāciju, lai izdarītu secinājumus.	Skolēns izmanto tiesību avotus, lai izdarītu secinājumus. Tiesību avotu fragmenti galvenokārt ietver patstāvīgos pamatavotus, piemēram, likumus.

Piemērs par ceļu satiksmes noteikumu ievērošanu

Uzdevumā aprakstīta konkrēta dzīves situācija. 2020. gada 1. aprīlī pulksten 13.20 persona X vadīja transportlīdzekli *Toyota Corolla* Rīgā pa Čaka ielu Zemitāna tilta virzienā. Persona X Čakas ielas krustojumā ar Tallinas ielu neapturēja transportlīdzekli vietā, kur tas jādara, bet turpināja braukt un šķērsoja to taisnā virzienā pie aizliedzošā sarkanā luksofora signāla.

Uzdevumā doti tiesību avotu fragmenti: A – Ceļu satiksmes likuma 52. pants “Ceļu satiksmes regulēšanas noteikumu pārkāpšana” [..]; B – infografika par naudas soda vienībām par administratīvajiem pārkāpumiem; C – Ministru kabineta (MK) noteikumi Nr. 551 “Pārkāpumu uzskaites punktu sistēmas piemērošanas noteikumi” [..].

Lai pildītu uzdevumus, kas saistīti ar zināšanām un izpratni, būs nepieciešams izmantot, piemēram, prasmi **argumentēt**. Ar vispārīgo argumentēšanas prasmes snieguma līmeņa aprakstu ir iespējams iepazīties *Skola2030* valsts pārbaudes darba programmas 1. pielikumā. Izpildot argumentēšanas prasmes paveida – juridiskā siloģisma – soļus (skatīt 5 attēlu), tiek risināts eksāmena tiesību uzdevums.

Uzdevuma atbildes piemērs: "Persona X ir izdarījusi administratīvo pārkāpumu un ir saucama pie administratīvās atbildības. Atbildību nosaka pēc Ceļu satiksmes likuma (CSL) 52. panta pirmās daļas: naudas sods "no sešām līdz divdesmit astoņām naudas soda vienībām", kas ir 30–140 eiro. Savukārt saskaņā ar MK noteikumu Nr. 551 1. pielikuma 5. punktu par CSL 52. panta pirmajā daļā paredzēto administratīvo pārkāpumu tiek piešķirti 4 pārkāpumu uzskaites punkti."

Atbilde uz jautājumu ir kā secinājums, kas tiek pamatots, izmantojot teorētiskās nostādnes, uzdevumā dotos pierādījumus, tiesību avotus.

Atbilžu variantu, vērtē ar snieguma līmeņa aprakstu. Ar argumentēšanas prasmes snieguma līmeņa aprakstu ir iespējams iepazīties *Skola2030* valsts pārbaudes darba programmas 1. pielikumā.

Sagatavoties tiesību satura uzdevumu risināšanai palīdzēs kursa "Sociālās zinātnes II" digitālie mācību līdzekļi platformā skolo.lv – 2. temats "Tiesiskums mūsdienu sabiedrībā".

Ekonomikas satura uzdevumi

Ekonomikas saturs ir cieši saistīts ar notikumiem sabiedrībā, identificējot problēmas, ar kurām saskaras sabiedrība, analizējot cēloņsakarības, izvērtējot tendences, kā arī modelējot iespējamās uzlabojumus.

Eksāmenā ir jāveic secīgu darbību kopums, izvēloties atbilstošu ekonomisku likumsakarību, analizējot ekonomiskos procesus un izdarot secinājumus, kā arī atspoguļojot tos ekonomiskā modelī.

4. tabula

EKSĀMENA EKONOMIKAS SATURA UZDEVUMI

Situācijas apraksts	Ekonomikas teorijā balstīts risinājuma piedāvājums
Skolēns iepazīstas ar situāciju, kurai nepieciešams risinājums. Lai piedāvātu risinājumu, jāveic aprēķini un pamatojums par savu izdarīto izvēli.	Skolēni demonstrē izpratni par atbilstošo teorētisko aspektu izvēli, piedāvājot savu risinājumu, pamatojot to un modelējot situāciju.

Arī ekonomikas satura uzdevumos tiek izmantoti tie paši rīcības vārdi, kuri aprakstīti pārējo sociālo zinātņu satura uzdevumu piemēros.

Ja, **pamato** izmantots kā rīcības vārds, tad svarīgi, to pierādīt ar datiem, aprēķiniem, pētījumiem.

Piemērs par darba līguma izdevīgumu

Pamato, kurš darba līgums izdevīgāks darbiniekam, kurš – uzņēmējam? Kuru darba līgumu tu parakstītu? Atbilde **pamato** ar aprēķiniem! Darba amats: pārdošanas menedžere.

5. tabula

DARBA LĪGUMI

1. darba līgums	2. darba līgums
Mēnesī 800,00 EUR. Par katru nostrādāto gadu 10 % algas paaugstinājums. Atvaļinājums vasarā.	Mēnesī 620,00 EUR. Kvalitātes piemaksa, 0,5 % no mēneša apgrozījuma. Darba automašīnu drīkst lietot privāti.

Lai nonāktu pie pamatojuma, sākumā jāveic aprēķini abos piedāvātajos darba līguma variantos, vispirms nosakot finansiāli izdevīgāko, tad apsverot pārējās piedāvātās priekšrocības.

Ja uzdevuma nosacījumos tiek izmantots, rīcības vārds **analizē**, piemēram, "analizē, vai interneta platformas apdraud vai veicina konkurenci, kā tās palielina vai samazina sabiedrības, patērētāju un ražotāju ieguvumu!", svarīgi ir ievērot – lai detalizēti apskatītu interneta platformu ietekmi, jābūt izpratnei par konkurenci veicinošiem vai,

gluži otrādi, mazinošiem faktoriem, kā arī par tiem mainīgajiem lielumiem, kuri palielina vai samazina patērētāju un ražotāju ieguvumu. Tas nozīmē, ka veiksmīgas analīzes nosacījums ir izpratne par uzdevuma nosacījumos iekļautajiem procesiem/pazīmēm.

Jā ekonomikas satura uzdevumu nosacījumos, iekļauti rīcības vārdi **aprēķini un skaidro**, tas nozīmē, ka *skaidrojums* sekos pēc *aprēķinu* veikšanas un iegūtie dati tiks izmatoti *skaidrošanai*. Piemēram, *aprēķini* ēnu ekonomikas un “aplokšņu algas” lielumu un “aplokšņu algas” daļu Latvijas ekonomikā, ja Latvijas nominālais IKP 2020. gadā bija 29334 milj. eiro, *skaidro*, kādas ir negatīvās sekas mājāsaimniecībām un uzņēmumiem.

Sagatavoties ekonomikas satura uzdevumu risināšanai palīdzēs kursa “Sociālās zinātnes II” digitālie mācību līdzekļi platformā skolo.lv – 3. un 4. temats.

Izziņas darbības līmeņi (SOLO)

Novēroto mācīšanās rezultātu struktūra – *SOLO taksonomija* – ir sistēma, kas palīdz skolēniem un skolotājiem noteikt un aprakstīt dažādu prasību līmeni, kas nepieciešams, lai sasniegtu noteiktu mācību mērķi. *SOLO* taksonomija ir iedalīta četros līmeņos. Šie līmeņi ir hierarhiski, un katrs no tiem ir augstāks par iepriekšējo, tie parāda atšķirību starp virspusēju mācīšanos un iedziļināšanos. Uzdevumi tiek veidoti, lai būtu iespējams, novērtēt skolēna sniegumu dažādos līmeņos (skatīt 6. tabulu).

6. tabula

IZZIŅAS DARBĪBAS LĪMEŅI UZDEVUMU UN ATBILŽU PIEMĒROS.

	Izziņas darbības līmeņi	Uzdevumu piemēri	Uzdevumu atbilžu piemēri
I	<u>Atceras, lieto un skaidro</u> faktus, īsas procedūras vai atsevišķas idejas.	1. Aprēķina ekonomisko peļņu. (I) ¹	1. Uzņēmējdarbības veikšanai tika izmantoti 30000 eiro personīgās naudas. Gada noguldījuma likme ir 1 %. Gada laikā grāmatvedības peļņa bija 15000 eiro. Cik liela bija ekonomiskā peļņa? Atbilde: $15000 - 300 = 147000$.
		2. Nosaka dokumenta veidu, novērtējot doto informāciju. (I)	2. Atrodi katram dokumenta veidam atbilstošu aprakstīto piemēru! Dotie piemēri: A. Ar Rīgas [...] vidusskolas direktora 2022. gada [...] rīkojumu Nr. [numurs 2] no skolas atskaitīts izglītojamais Y. B. Skolas [...] kārtības noteikumi izveidoti ar nosacījumu, ka to ievērošana ir obligāta visiem skolas skolēniem. Skolēnu pienākums ir uzņemties personīgu atbildību [...] par savām mācībām. (Skolas iekšējās kārtības noteikumi). Dotie dokumentu veidi: • Administratīvais akts (A piemērs); • Iekšējais normatīvais akts (B piemērs).
		3. Zina vēlētāja iespējas, aizpildot vēlēšanu biļetenu. (I)	3. Latvijā darbojas viens no proporcionālās vēlēšanu sistēmas veidiem – partiju sarakstu sistēma. Kāds sarakstu veids ir Latvijā? Atbilde: Grozāmais (brīvais) saraksts.
		4. Aprēķina bezdarba līmeni. (I)	4. Ir doti avoti, dati (skatīt VPD paraugā) Atbilde: $57808 / (57808 + 906700) \times 100 = 5,99 \%$

¹SOLO līmenis, turpmāk – (I), (II), (III), vai (IV). Skolēna kognitīvās darbības dziļuma mērīšana.

II	Veic tipiskas darbības, lieto paņēmienus un prasmes pazīstamās situācijās.	1. Aprēķina bezdarba līmeņa procentuālās izmaiņas. (II) 2. Izlasa dotos apgalvojumus un atzīmē, kurš atbilst utilitārisma, kurš egalitārisma un kurš deontoloģiskajai pieejai problēmas risināšanā. (II) Problēma: Kā rīkoties situācijā, kurā nav iespējams izvairīties no pacientu šķirošanas?	1. Ir doti avoti, dati (skatīt VPD paraugā) Atbilde: $(7,2 - 5,99) / 5,99 \times 100 = 20,2 \%$ 2. Atbilde (situāciju skatīt VPD paraugā): Deontoloģija, ja pacientu dalīšana ir pieļaujama, jo ne visiem iespējams palīdzēt, taču lēmumi tiek pieņemti, balstoties tikai medicīniskos apsvērumos. Utilitārisms, ja pacientu prioritizēšana nav aizliegta, tikai jāzina, ar kādu mērķi tā notiek un kas rezultātā tiks sasniegts. Egalitārisms, ja šķirošana nav pieļaujama, bet iespējams sniegt palīdzību rindas kārtībā.
III	Saista, skaidro, lieto zināšanas vai prasmes jaunās situācijās, demonstrējot informācijas prasību, izpratni spriež, argumentē, modelē.	1. Izmantojot informāciju un zināšanas, analizē, kā noteiktā laika periodā samazinājās brīvo darba vietu skaits. (III) 2. Pamato utilitārisma, egalitārisma un deontoloģiskās pieejas atbilstību apgalvojumam. (III)	1. Atbilde: 2019. gadā attīstījās augsto tehnoloģiju uzņēmumi, un neatbilstošas kvalifikācijas darbinieki bija spiesti pamest darbu, palielinājās eksports un darba pieprasījums. Cilvēki atstāja darbu, jo meklēja darbu par labāku samaksu, arī emigrēja. 2020. gadā pandēmijas ierobežojumu ietekmē aizpildījās brīvās darba vietas no nozarēm, kur darba ņēmējiem bija ierobežotas iespējas strādāt un gūt ienākumus. 2. Atbilst utilitārisma pieejai, jo galvenais ir saprast izvēlētais rīcības sekas, lai pacientu dalīšana prioritātēs dotu pēc iespējas lielāku kopējo labumu. Atbilst egalitārisma pieejai, jo tiek ņemta vērā pacientu vienlīdzība, neskatoties ne uz kādiem citiem apstākļiem – proti, ko liktenis pirmo atvedis, tas arī pirmais saņem palīdzību. Atbilst deontoloģiskajai pieejai, jo ārsts pilda savu profesionālo pienākumu, un deontoloģiskā ētika prasa rīkoties saskaņā ar pienākumu.
IV	Analizē gadījumus, risina kompleksas problēmsituācijas, prognozē ietekmi un ilgtermiņa sekas sabiedrībā.	1. Analizē aprēķinus un informāciju, secina, kā bezdarba līmeņa izmaiņas noteiktajā periodā ietekmēs bezdarba izmaiņas īstermiņā, ilgtermiņā. (IV) 2. Skaidro un pamato labāko problēmas risinājumu, prognozē, kā tavs ieteiktais risinājums ietekmēs sabiedrību īstermiņā un ilgtermiņā. (IV)	1. Atbilde: Ienākot augsto tehnoloģiju uzņēmumiem, palielinās strukturālais bezdarbs, cilvēkiem jāceļ kvalifikācija, lai varētu atrast atbilstošu darbu. Mērenā platuma joslā raksturīgs ir sezonālais bezdarbs, kas palielina dabiskā bezdarba līmeni. 2. Izmantojot avotus un analizējot faktus, ir konstatējams, ka īstermiņā un ilgtermiņā jāveido komplekss risinājums CSN noteikumu sistēmas izmaiņās, pastiprinot ceļu satiksmes dalībnieku materiālo un arī morālo atbildību par savu rīcību, institucionāli jāplāno un jāveic ceļu infrastruktūras pārbūve, lai tās uzlabošana tehniski un tehnoloģiski samazinātu nedrošas vietas un arī cilvēkresursu zaudējumus, tas nozīmē, ka ilgstošākā laika periodā, mazinoties izdevumiem medicīnā, saglabājas un palielinās cilvēkresursu pieejamība, mazinās autoparka un infrastruktūras remonta izmaksas. Paralēli valstiskām aktivitātēm un atbildībai arī sabiedrībai plaši jāiesaistās domāšanas izmaiņu veicināšanā, lai pastiprinātu ikviena līdzatbildību, kad pilsoniskas līdzdalības un institucionālas sadarbības rezultātā tiek veiktas darbības – akcijas, kursi, sociālas kampaņas dabā un sociālajos tīklos, cilvēkiem jāizprot sakarība starp savu rīcību un tās ietekmi uz visas sabiedrības attieksmju veidošanos, jo ekonomisko zaudējumu mazināšana īstermiņā palielina iespējas un labklājību ilgtermiņā.

Rīcības vārdu un satura indikatoru lietošana uzdevumu nosacījumos un atbildēs

Rīcības vārdi, ar kuriem ir iespējams iepazīties Sociālās zinātnes augstākajam mācību satura apguves līmeņa centralizētā eksāmena 4. tabulā vai *Skola2030* valsts pārbaudes darba programmas 3. pielikumā, norāda uz darbībām, kuru lietojums uzdevumu izpildē liecinās par apgūtās prasmes dziļumu. Katra rīcības vārda izpratne tiek precizēta ar tā skaidrojumu.

Sociālās zinātnes augstākajam mācību satura apguves līmeņa centralizētā eksāmena vai *Skola2030* valsts pārbaudes darba programmas 4. pielikumā, ir iekļauts svarīgākais no priekšmeta satura, lai ir iespējams pārliecināties, kāda atbilde tiek gaidīta no konkrētā rīcības vārda un prasītā satura kombinācijas.

Uzdevumu satura, rīcības vārdu kombinācijas ir pamatā katra līmeņa vispārīgiem uzdevuma nosacījumiem. Savukārt uzdevumi ir veidoti, konkretizējot vispārinājumu atbilstoši pārbaudāmajam sasniedzamajam rezultātam (skatīt 7. tabulu). Ja šis algoritms tiek ievērots, tad, izlasot uzdevumu un pārdomājot atbildi, ir saprotams arī nepieciešamās atbildes snieguma dziļums.

7. tabula

RĪCĪBAS VĀRDU UN SATURA INDIKATORU LIETOŠANA UZDEVUMOS UN ATBILDĒS.

Rīcības vārds	Rīcības vārda skaidrojums	Satura indikatora piemērs ar norādi uz sasniedzamo rezultātu	Iespējamie uzdevuma nosacījumi	Uzdevuma piemērs	Uzdevuma atbildes piemērs (uzdevumu situācijās <i>Skola2030</i> valsts pārbaudes darba paraugā)
Lietot	Mērķtiecīgi iesaistīt.	Lieto jēdzienus: tiesiskās attiecības. (S.A.1.6. ²)	Mini faktus, <u>lieto</u> cēloņsakarības, apliecinot rīcības saikni ar teoriju un citiem gadījumiem. (I) ³	Nošķirt publiski tiesiskās un privāttiesiskās attiecības. Vai tiesiskās attiecības starp SIA "Y" un skolēnu X ir privāttiesiskas vai publiski tiesiskas? (I)	Tiesiskās attiecības starp SIA "Y" un skolēnu X ir privāttiesiskas. (I)
Pamatot	Izveidot skaidrojumu, izmantojot atsauci uz konkrētu informāciju (fakti, dati, cēloņi, novērojumi, iemesli, spriedumi u. tml.).	Kritiski izvērtē normatīvās ētikas teorijas, skaidro to lietojuma problēmas un iespējas. (S.A.1.3.)	<u>Pamato</u> , ka dotajos informācijas avotos un tavā minētajā gadījumā ir saistība (I), ka izpausmju apraksts <u>pamato</u> cēloņsakarības. (II)	Izlasa avotu un nosaka, ka ir izmantota konkrēta ētikas teorētiskā nostādne dotā apgalvojuma formulējumā. (I) Pamato katras izvēlētas pieejas atbilstību apgalvojumam. (II)	Utilitārisms (I) Atbilst utilitārisma pieejai, jo galvenais ir saprast izvēlētas rīcības sekas, lai pacientu dalīšana prioritātēs dotu pēc iespējas lielāku kopējo labumu. (II)

²Augstākais apguves līmenis 1.6. – skolēnam plānotie apgūstamie sasniedzamie rezultāti vispārējā vidējās izglītības standartā sociālajā un pilsoniskajā mācību jomā (3.pielikums), turpmāk – S.A.1.6

³SOLO līmenis. Skatīt 6.tabulu.

Skaidrot	Detalizēti, saprotami, sistēmiski sniegt pārskatu (izklāstu, faktu kopumu, u.tml.), formulēt galveno ideju (notikumus, procesus, parādības, iemeslus u. tml.), padarot to saprotamu.	Atlasa informāciju par demokrātijas daudzveidību un novērtē ietekmi uz pilsonisku sabiedrību. (S.A.2.1.)	Saisti teoriju, jēdzienus ar notiekošo sabiedrībā 1) un novērtē situāciju (II) vai 2) un novērtē ietekmi uz izmaiņām tuvākā vai tālākā nākotnē. (III)	Skaidro izvēlēto piemēru, saprotami izklāstot pilsoniskās sabiedrības teorijas nozīmi piemēra kontekstā. (II) Min faktus, lieto cēloņsakarības, pamatoti pierāda risinājuma ietekmi. (III)	Pilsoniskā sabiedrībā pastāv tautas un varas līdzatbildība par notiekošo un lēmumiem. Piemēram, kopjot svētku tradīcijas, veido savu unikālo nacionālo identitāti, lai veicinātu iekļaušanos vidē, Latvijā iebraukušajiem cilvēkiem pilsoņi piedāvā mācīties latviešu valodu sabiedriskā kārtā un bez atlīdzības. (II) Cilvēkiem ir caur pasākumiem jāapzinās, kas ir viņu valsts – tās vērtības, tradīcijas. Katram jā-demonstrē atbildība par sakoptu vidi, valsts karoga novietošanu, valodas prasmi – stiprinot vērtību sistēmu katrā situācijā, tiek stiprināta valsts ilgtermiņā. (III)
Argumentēt	Izveidot skaidrojumu ar argumentiem, ievērojot noteiktu argumentācijas struktūru (apgalvojums – pierādījums – loģisks spriedums).	Izveido skaidrojumu ar argumentiem par tiesisko seku iestāšanos/ neiestāšanos konkrētā gadījumā/ situācijā. (S.A.1.6., S.A.1.5.) Identificē mūsdienīgu sabiedrībai aktuālas sociālās, ekonomiskās problēmas. Veido piedāvājumu labākai demokrātiju stiprinošai varas realizācijai, izmantojot valsts izcelsmes un pārvaldīšanas teoriju paradigmas. (S.A.2.1., S.A.2.3., S.A.2.5.)	Izvērtē problēmas situāciju ietekmējošos faktoros, skaidro un pamato sakarības kompleksu, prognozē. (IV)	Uzrakstīt un skaidrot trīs pazīmes, kas liecinās par problēmas atrisināšanu. (IV) Aprakstot darbības prognozē un pierāda problēmas risinājumu, tā ietekmi uz sabiedrību īstermiņā, ilgtermiņā kompleksi. (IV)	Informatīvie materiāli vai sabiedriskās aktivitātes tiks izvērtētas pēc noteikta laika un iniciatīvas grupa varēs precīzi norādīt uz uzlabojumiem. Atbildīgo institūciju amatpersonas publiski informē par grozījumu ieviešanu un pirmsizpēti, kā arī par sagaidāmajiem rezultātiem un uzlabojumiem. Mobilās aplikācijas lietotāju skaits palielinās, tās novērtējums liecina, ka pašdisciplīna tiek veicināta, brīdinājums disciplinē un palielina līdzatbildīgumu, nonākot uz ielas. (IV) Izmantojot avotus un analizējot faktus, ir konstatējams, ka īstermiņā un ilgtermiņā jāveido komplekss risinājums CSN noteikumu sistēmas izmaiņās, pastiprinot ceļu satiksmes dalībnieku materiālo un arī morālo atbildību par savu rīcību. Institucionāli jāplāno un jāveic ceļu infrastruktūras pārbūve, lai tās uzlabošana tehniski un tehnoloģiski samazinātu nedrošas vietas un arī cilvēkresursu zaudējumus, tas nozīmē, ka ilgstošākā laika periodā, mazinoties izdevumiem medicīnā, saglabājas un palielinās cilvēkresursu pieejamība, mazinās autoparka un infrastruktūras remonta izmaksas. Paralēli valstiskām aktivitātēm un atbildībai arī sabiedrībai plaši jāiesaistās domāšanas izmaiņu veicināšanā, lai pastiprinātu ikviena līdzatbildību, pilsoniskas līdzdalības un institucionālas sadarbības rezultātā tiek veiktas darbības – akcijas, kursi, sociālas kampaņas dabā un sociālajos tīklos. Cilvēkiem jāizprot sakarība starp savu rīcību un tās ietekmi uz visas sabiedrības attieksmi veidošanos, jo ekonomisko zaudējumu mazināšana palielina iespējas un labklājību ilgtermiņā. (IV)

Sasniedzamo rezultātu veidi un grupas

Mācību jomas obligāto izglītības saturu – sniedzamos rezultātus, iedala zināšanu un izpratnes grupā un prasmju grupā (skatīt 8.tabulu). Lai sagatavotos eksāmenam un sasniegtu labāko iespējamo rezultātu, svarīgi ir pievērst uzmanību, kādas prasmes dažādās kombinācijās būs jāizmanto, demonstrējot savu sniegumu.

8. tabula

SASNIEDZAMO REZULTĀTU VEIDI UN GRUPAS.

Sasniedzamā rezultāta veids	Sasniedzamo rezultātu grupa	Sasniedzamais rezultāts
Zināšanas un izpratne	Zina Lieto	<u>Lieto</u> situācijai atbilstošu terminoloģiju, konceptus, teoriju.
	Skaidro	Skaidro jēdzienus, procesus sabiedrībā, notikumus, izmaiņas un sociālo procesu mijiedarbību. <i>Skaidrojums ietver ar situāciju saistītus svarīgākos pierādījumus.</i>
Prasmju grupas	Analītiski spriež	Klasificē, grupē, salīdzina, saskata sakarības, vispārina, abstrahē, induktīvi/deduktīvi spriež: • <u>nosaka</u> cēloņu un seku sakarības; • <u>novērtē</u> notikuma/procesa svarīgumu, ietekmes dziļumu, apjomu; • <u>secina</u>, balstoties uz cēloņsakarībām un analizētiem pierādījumiem.
	Informācijas pratība	Meklē un atlasa informāciju, klasificē, novērtē, atlasa datus, interpretē: • <u>novērtē</u> informācijas ticamību; • <u>saista</u> ar iepriekšējām zināšanām; • <u>iegūst</u> datus, <u>analizē</u> tos; • <u>interpretē</u> to.
	Modelēšana	Modelē ekonomiskos procesus: • <u>vērtē</u> būtiskākās īpašības, raksturlielumus, sakarības; • <u>izvēlas</u> piemērotāko modeli skaidrošanai; • <u>izmanto</u> modeli, lai <u>pamatotu</u> kvalitatīvu prognozi.
	Argumentācija	Pierāda apgalvojumu, izmanto nepieciešamo argumentācijas veidu, demonstrē prasmi loģiski sasaistīt premisas ar secinājumiem un balstās tajos, atklājot cēloņsakarības.
Zināšanu, izpratnes un ieradumu (prasmju grupu) kombinācijas	Gadījuma analīze	Pēta, analizē un piedāvā risinājumu.
	Problēmrisināšana	Definē problēmu, piedāvā risinājuma plānu: • <u>analizē</u> situāciju, meklē un atlasa informāciju; • <u>nosaka</u> problēmu, formulē sniedzamo mērķi; • <u>piedāvā</u> vairākas alternatīvas problēmas risinājumam; • <u>pieņem</u> lēmumu par labāko problēmrisinājumu, izvēlas piemērotāko pamatošanas veidu, prognozē sekas; • <u>piedāvā</u> risinājuma realizācijas plānu.

Katra prasmju grupa atšķiras ar sev raksturīgām darbībām, kuras jāveic, demonstrējot skolēnam savu sniegumu.

1. ANALĪTISKĀ SPRIEŠANA

Analītiskā spriešana ir process, kurā tiek veikta sistemātiska un kritiska analīze un izvērtēšana par kādu tēmu vai informāciju, lai iegūtu precīzu un pamatotu secinājumu. Tā ietver datu vākšanu, faktu pārbaudi un loģisku secinājumu izdarīšanu. Analītiskā spriešana ir svarīga, lai veiktu lēmumus un izprastu kompleksus jautājumus.

Analītiskā spriešana ir mērķtiecīgs domāšanas process, kurā dzīves situācija, problēma vai sarežģīta informācija pēc noteiktiem kritērijiem tiek sadalīta mazākās, vienkāršākās daļās, lai, tās detalizēti apskatot un novērtējot, labāk izprastu un gala rezultātā pieņemtu pārdomātu lēmumu, izdarītu secinājumu, atrisinātu problēmu (skatīt 1. attēlu). Analītiskā spriešana ietver kritiskās domāšanas prasmju izmantošanu, jo, lai novērtētu informāciju, noteiktu modeļus, risinātu problēmu, jāizmanto tādi kritēriji kā, piemēram, ticamība un nozīmīgums.

1. attēls. Analītiskās spriešanas lietošana.

ANALĪTISKĀ SPRIEŠANA

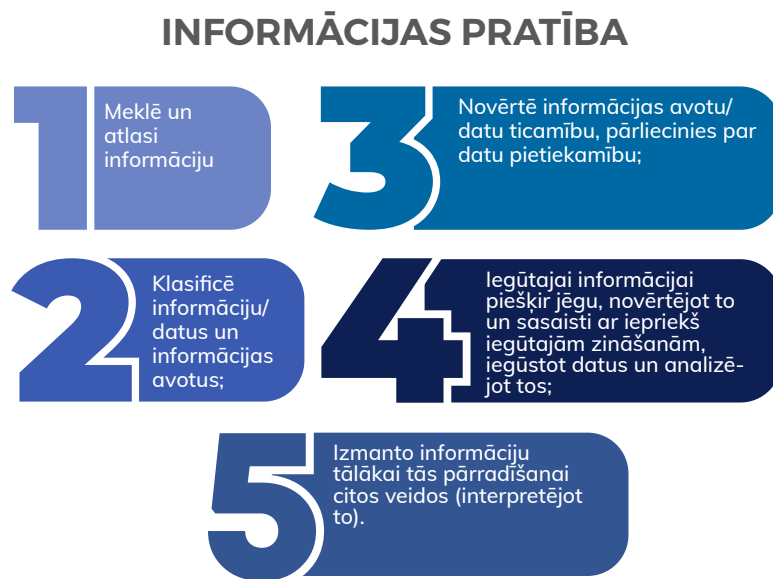
2. INFORMĀCIJAS PRATĪBA

Darbs ar informāciju ir būtiska sastāvdaļa, skaidrojot, pamatojot, argumentējot, analizējot gadījumu un risinot problēmas. Informācija ir tas fakts/datums/pētījums u. c. materiālu kopums, ko izmanto, lai rastu priekšstatu par izzināmo tematu.

Informācijas pratība ir arī svarīga kritiskās domāšanas sastāvdaļa. Analizējot informāciju no dažādiem avotiem, ir iespējams nonākt pie jautājuma un problēmas būtības, tāpat arī daudzveidīgi informācijas avoti nodrošina dažādu datu, faktu un viedokļu pieejamību, kas ir svarīgi, lai jautājumu un/vai problēmu skatītu pēc iespējas plašāk (skatīt 2. attēlu).

Jebkuras problēmas risināšana vienmēr sākas ar informācijas atlasīšanu, kas ir svarīga, lai gūtu priekšstatu par problēmu, tās kontekstu, cēloņiem, sekām un identificētu iespējamus risinājumus.

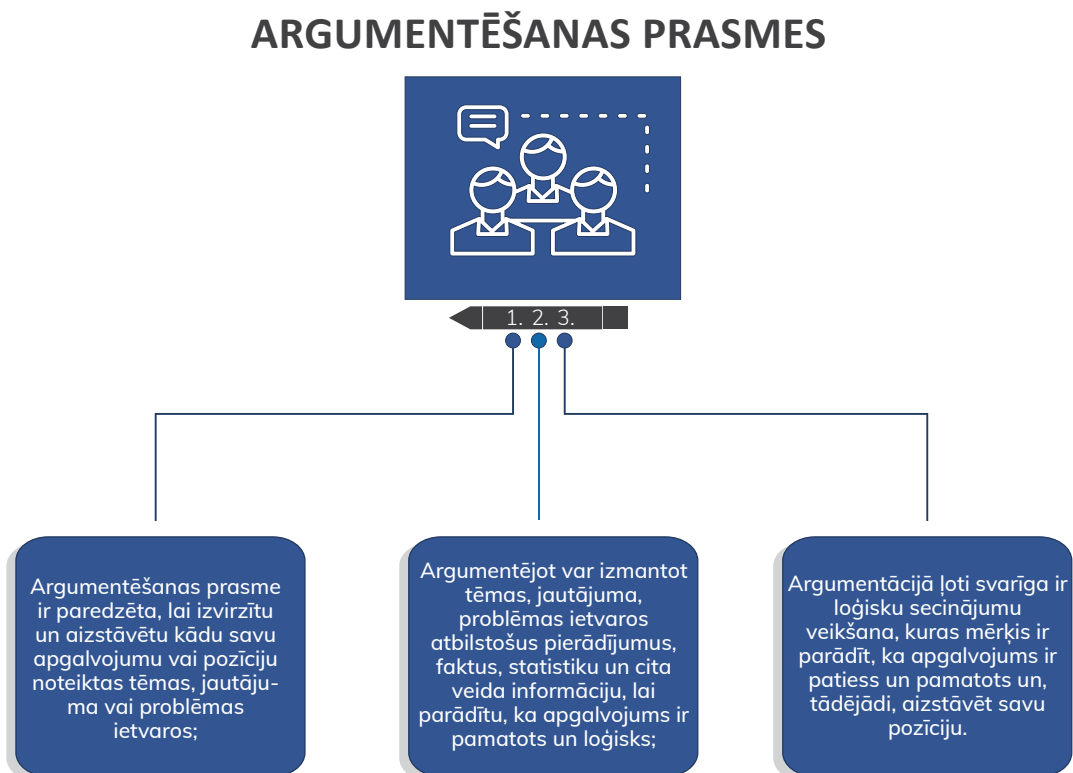
2. attēls. Informācijas pratības lietošana.

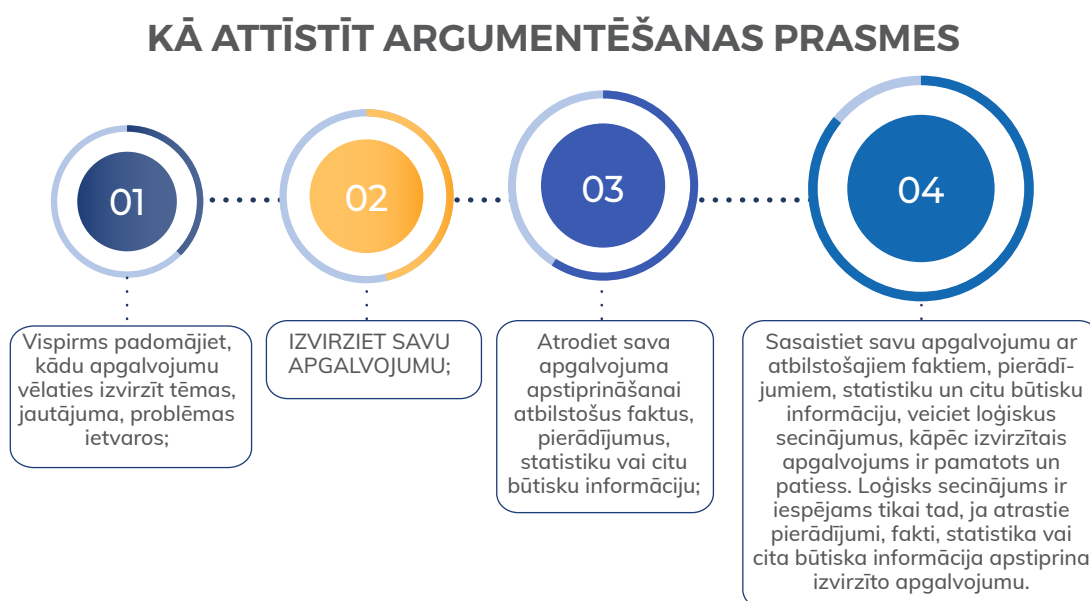
3. ARGUMENTĀCIJA

Argumentācijas prasme ir svarīga (skatīt 4. attēlu), jo tā ļauj efektīvi un loģiski izklāstīt un aizstāvēt savu viedokli un lēmumus (skatīt 3. attēlu). Lai argumentācija parādītu domāšanas dziļumu, tad snieguma līmeņa aprakstā iekļaujas gan skaidrošanas, gan pamatošanas prasmes (skatīt 9. tabulu).

3. attēls. Argumentēšanas prasmju lietošana.

4. attēls. Argumentēšanas prasmes veidošana.

9. tabula

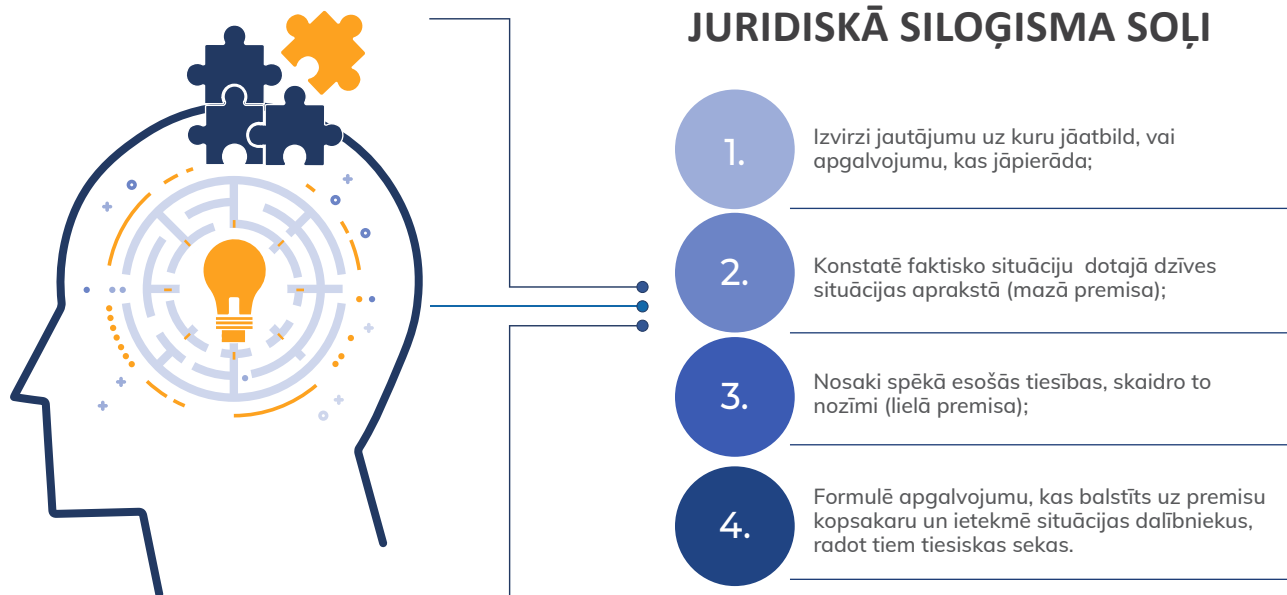
ARGUMENTĒŠANAS KRITĒRIJI SNIEGUMA LĪMEŅA APRAKSTĀ

Kritērijs	Līmenis I	II	III	IV
Formulē apgalvojumu	Formulē apgalvojumu, kas tikai daļēji atbilst analizējamam tematam, pieteiktai problēmai vai jautājumam.	Formulē apgalvojumu, kas ir pārāk vispārīgs un nav pietiekams, lai atklātu analizējamo tematu, pieteikto problēmu vai jautājumu.	Formulē skaidru un precīzu apgalvojumu, kas pilnībā atbilst analizējamajam tematam, pieteiktajai problēmai vai jautājumam.	Formulē skaidru un precīzu apgalvojumu, kas pilnībā atbilst analizējamajam tematam, pieteiktajai problēmai vai jautājumam, izvērtē un uzlabo savu vai cita apgalvojumu, salīdzina dažādus apgalvojumus un izvēlas situācijā atbilstošāko.
Pierāda apgalvojumu	Pierāda apgalvojumu ar vienusēji atlasītiem spriedumiem un savu pieredzi, nevis faktiem, pierādījumi nav saistāmi ar apgalvojumu.	Apgalvojuma pierādījumam atlasa spriedumus, kas ir vispārīgi un nav pietiekami, lai pierādītu apgalvojumu.	Pierāda apgalvojumu ar precīziem, iederīgiem un faktos balstītiem spriedumiem, kas ir pietiekami, lai pierādītu apgalvojumu, un noder cēloņsakarību konstatēšanai.	Pierāda apgalvojumu ar daudzveidīgiem, precīziem, iederīgiem un faktos balstītiem spriedumiem, izvērtē argumenta kvalitāti un pēc nepieciešamības to uzlabo, vispārina, un meklē likumsakarības, kuras iespējams attiecināt uz jaunu kontekstu.
Pamato apgalvojumu	Veido nepilnīgu sasaisti starp apgalvojumu un pamatojumu, Argumentācija ir formulēta neskaidri.	Sasaista apgalvojumu ar tā pamatojumu, pamatojuma struktūra ir neskaidra, izklāstā trūkst loģiska secīguma, pieļautas loģiskas kļūdas.	Precīzi un pilnvērtīgi sasaista apgalvojumu ar tā pamatojumu, izmantojot loģisku un saprotamu pamatojuma struktūru. Izvirza loģiskus secinājumus.	Precīzi un pilnvērtīgi sasaista apgalvojumu ar tā pamatojumu, izmantojot loģisku un saprotamu pamatojuma struktūru. Izvirza loģiskus secinājumus, kuri ir derīgi starpdisciplināru problēmu risināšanai un cēloņsakarību konstatēšanai.

TIESĪBU UZDEVUMA RISINĀŠANAS SOĻI.

Risinot tiesību uzdevumu, jāizmanto argumentācijas metode, kuru izvēlas juridiskajos spriedumos un citās dzīves situācijās, kad nepieciešams pierādīt kādu apgalvojumu, izdarīt secinājumu, pamatojoties uz tiesību tekstiem. Šo argumentācijas metodi sauc par juridisko siloģismu. Ar juridiskā siloģisma palīdzību tiek skaidrota tiesību normas piemērošanas loģiskā shēma. Metode balstīta uz dedukciju, kad no izteikumiem (premisām) tiek izdarīti atsevišķi secinājumi (skatīt 5. attēlu).. Juridiskais siloģisms palīdz nodrošināt taisnīgu un objektīvu tiesību ievērošanu, balstoties uz likumiem, tiesību principiem, nevis, subjektīviem uzskatiem.

5. attēls. Juridiskais siloģisms.

Piemērs argumentācijai ar juridiskā siloģisma lietošanu

Uzdevums. Iepazīsties ar personas **X** situāciju, dotajiem avotiem un argumentē savu apgalvojumu, izmantojot dotos avotus! (Izvērstu argumentācijas paraugu skatīt 13. tabulā “Vērtēšana” – tiesību uzdevuma snieguma līmeņu apraksta piemērā.)

Situācija. Taksācijas gadā nodokļu auditā tika konstatēts, ka persona X ir izvairījusies no nodokļu nomaksas 35 000 EUR apmērā. (skatīt 6. attēlu)

Avoti:

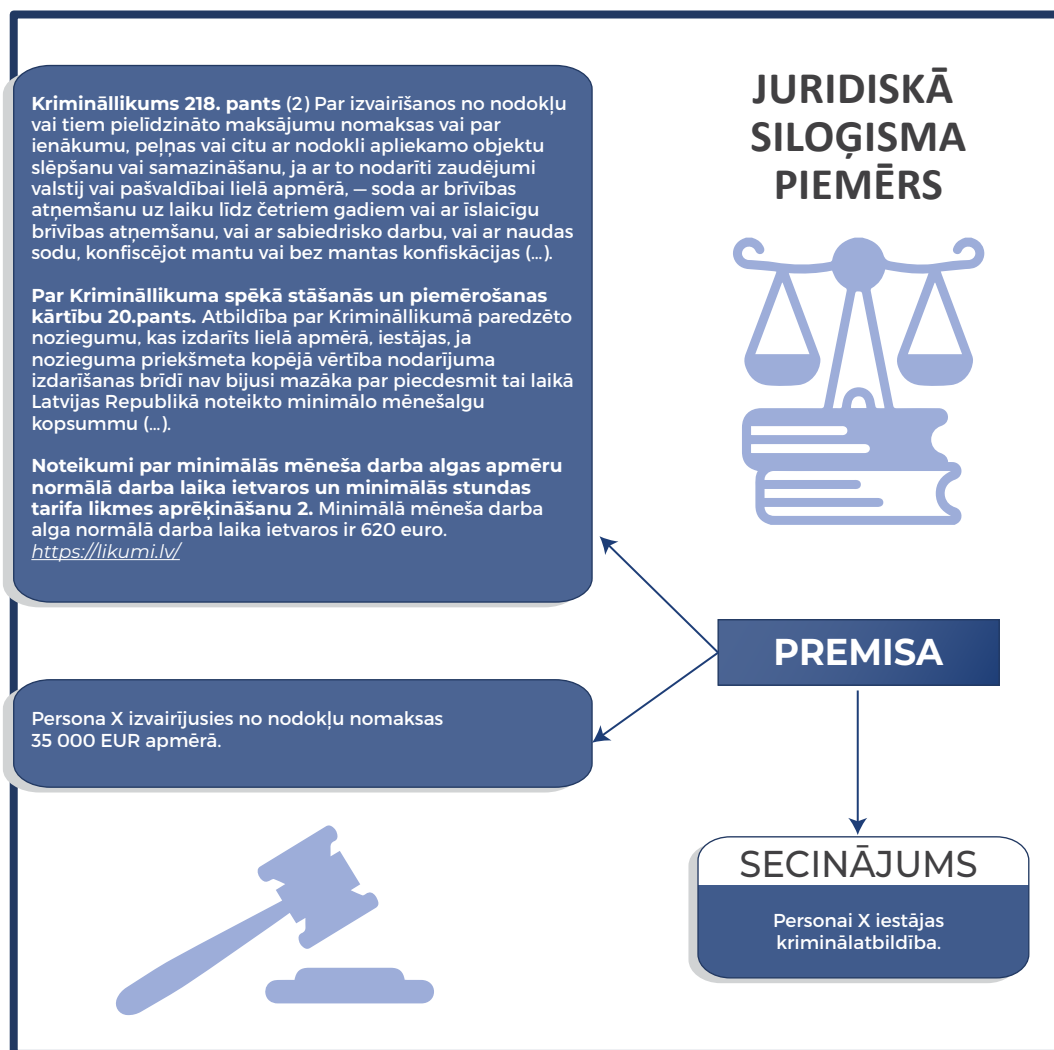
A – Likums “Par nodokļiem un nodevām”;

B – Krimināllikums;

C – likums “Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību”;

D – Ministru kabineta 2015. gada 24. novembra noteikumi Nr. 656 “Noteikumi par minimālās mēneša darba algas apmēru normālā darba laika ietvaros un minimālās stundas tarifa likmes aprēķināšanu”.

6. attēls. Juridiskā siiloģisma lietošana.

4. GADĪJUMA ANALĪZE

Gadījuma analīze ir pētniecības metode, ko parasti izmanto sociālajās zinātnēs, piemēram, ekonomikā, tiesībās, lai pētītu konkrētu gadījumu (kāzusu) vai vairākus gadījumus ar mērķi tos izprast, rodot risinājumu (skatīt 7. attēlu). Svarīgi atcerēties, ka gadījumu analīzes rezultātus var nebūt iespējams vispārināt citām situācijām.

Gadījuma analīze ir prasmju grupu kombinācija, kurā nav iespējams iztikt bez jau minētajām prasmju grupām – informācijas prasības un analītiskās spriešanas –, kā arī daudzos gadījumos bez ekonomiskās modelēšanas un aprēķinu veikšanas, lai secinātu un veiktu prognozes nākotnei.

7. attēls. Gadījuma analizēšana.

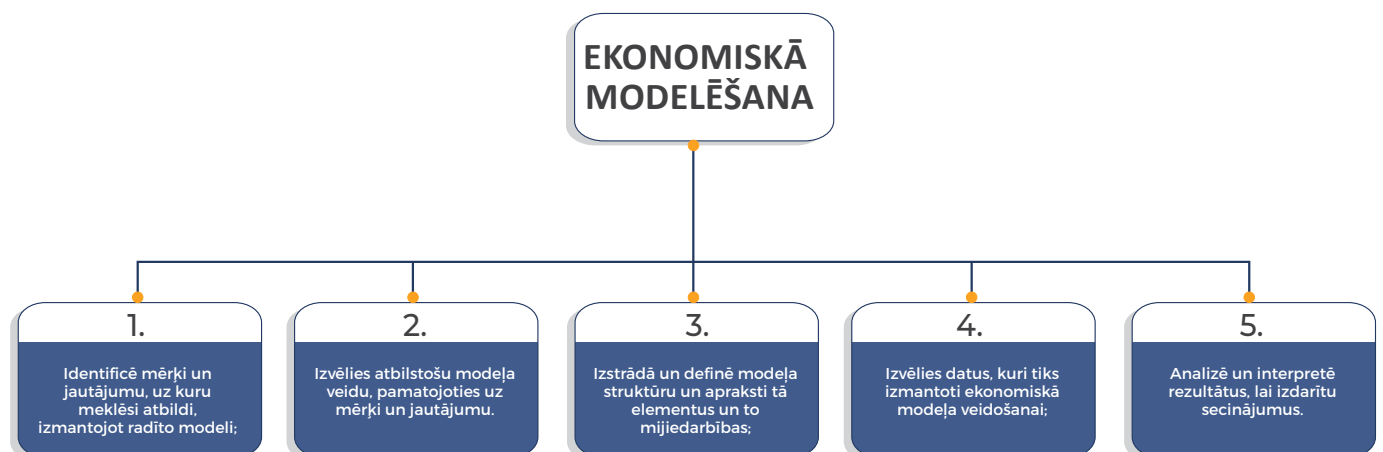

5. EKONOMISKĀ MODELĒŠANA

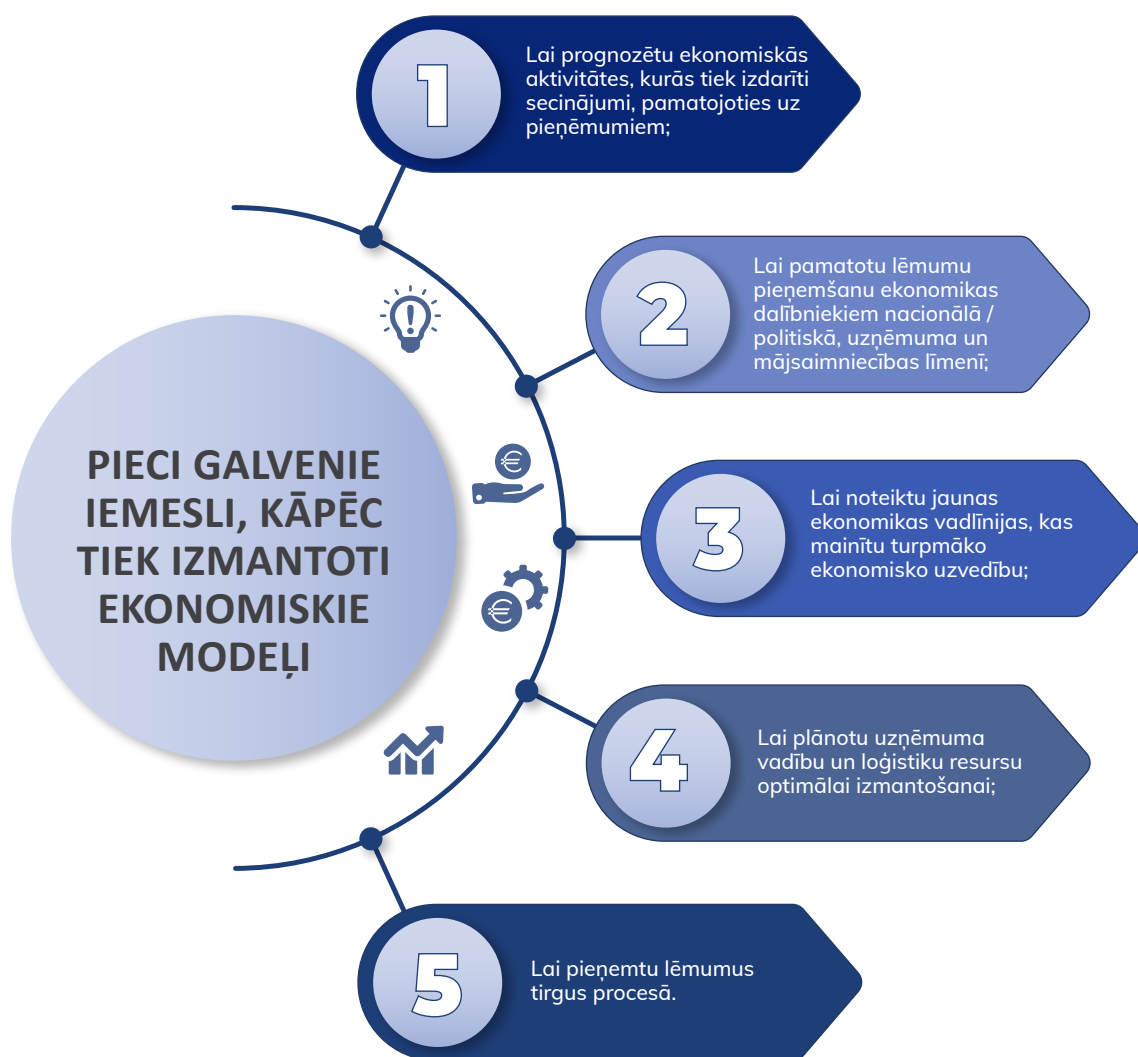
Ekonomiskais modelis ir “konstrukcija”, kas būvēta uz pieņēmumiem, izmantojot mainīgos lielumus dažādās kombinācijās (skatīt 8. attēlu).

Modelis palīdz ekonomistam izdalīt un sakārtot cēloņu, seku un ietekmes ķēdi starp daudziem elementiem (skatīt 9. attēlu), kas darbojas ekonomikā. Izmantojot modeli, ekonomists var eksperimentēt, veidojot dažādus scenārijus.

8. attēls. Ekonomiskā modelēšana.

9. attēls. Ekonomiskās modelēšanas lietošana.

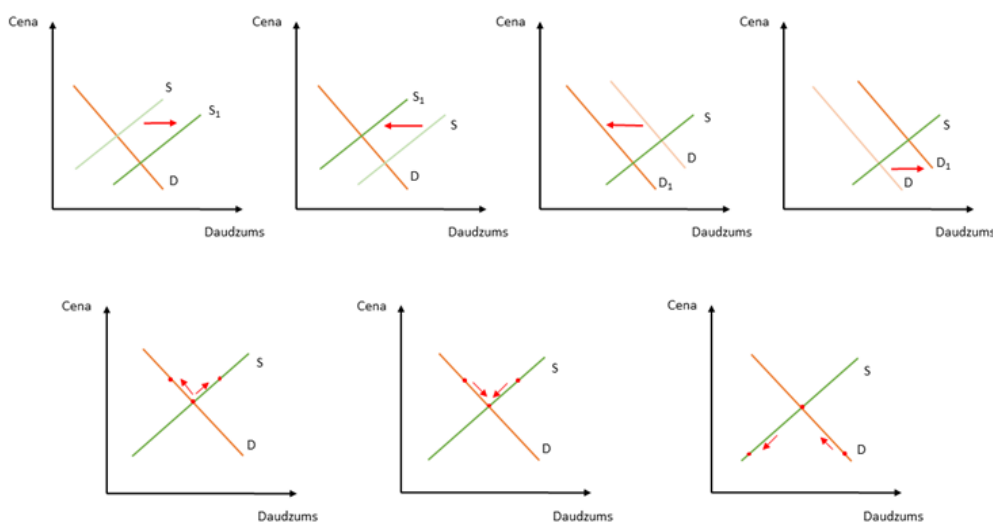
KAS IR JĀIEVĒRO, MĀCOTIES LASĪT EKONOMISKOS MODEĻUS

Piemēram, viens no visvienkāršākajiem ekonomikas modeļiem ir saistīts ar piedāvājumu un pieprasījumu un to pārmaiņu ietekmējošiem faktoriem (skatīt 10. attēlu). Pieprasījuma likums nosaka, ka pastāv negatīva sakarība starp cenu un daudzumu: par augstākām cenām patērētāji pieprasa mazāk produktu, bet par zemākām cenām cilvēki pieprasa vairāk. Lai to atspoguļotu ekonomiskā modelī, tiek konstruēta lejupejoša pieprasījuma līkne, kas demonstrē cenas un pieprasītā daudzuma attiecību. Piedāvājuma likums nosaka, ka, raugoties no pārdevēja pozīcijām, pastāv pozitīva saistība starp cenu un daudzumu: par augstākām cenām uzņēmumi vēlas ražot un pārdot vairāk, bet par zemākām cenām – ražot un pārdot mazāk.

Ja produkta cena tirgū paaugstinās, pieprasījuma–piedāvājuma grafikā tas atspoguļojas kā punkta pārvietošanās pa pieprasījuma un piedāvājuma līkni, savukārt dažādi ārpus cenas faktori ietekmē pieprasījuma vai piedāvājuma izmaiņas, kas ekonomiskā modelī izpaužas kā līknes pārvietošanās (skatīt 11. attēlu).

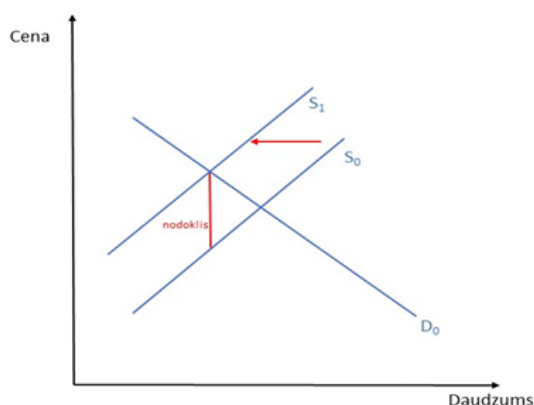
11. attēls. Līknes pārvietošanās izmaiņu rezultātā.

Gatavojoties eksāmenam, būtiski ir pārskatīt optimālajā kursā apskatītos ekonomikas modeļus, atceroties, kāds “ekonomikas stāsts” attiecās uz konkrēto modeli, analizējot, kādas cēloņsakarības pastāv starp mainīgajiem, un modelējot situāciju. Būtiski pievērst uzmanību arī snieguma līmeņa aprakstiem, kuri palīdz saprast novērtējamās prasmes un to dziļuma mērīšanas vispārīgos principus (skatīt 10. tabulu).

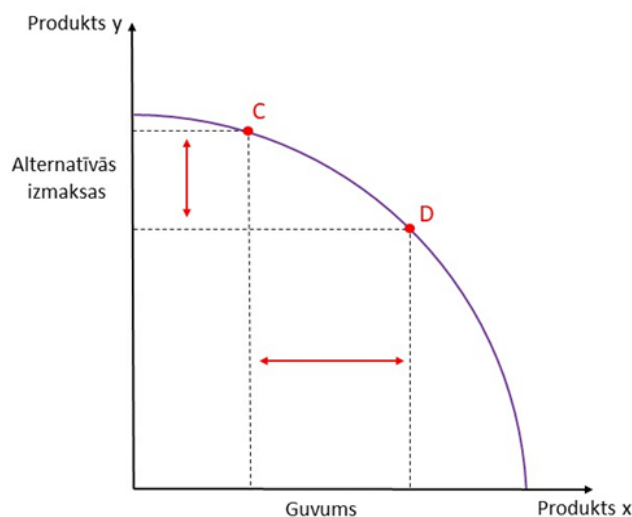
Piemēram, iepriekš pieminēto pieprasījuma piedāvājuma grafiku ieteicams izmantot pamatojumā, kā valsts ekonomiskās politikas instrumenti (piemēram, nodokļi, subsīdijas) izmaina patērētāju, ražotāju un sabiedrības ieguvumu (skatīt 12. attēlu).

12. attēls. Patērētāju, ražotāju un sabiedrības izmaiņu pamatojuma piemērs.

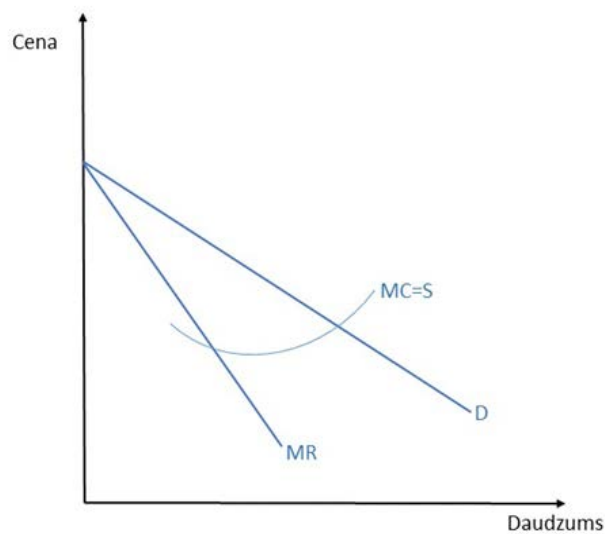
Pieņemot lēmumu par izvēli, lai piešķirtu priekšrocības vienam no mainīgajiem, kā pamatojums noderēs ražošanas iespēju robežas ekonomiskais modelis. Tāpat minētais ekonomiskais modelis noderēs, analizējot starptautiskās tirdzniecības situācijas (skatīt 13.attēlu).

13. attēls. Izmaiņu pamatojuma piemērs starptautiskās tirdzniecības situācijās.

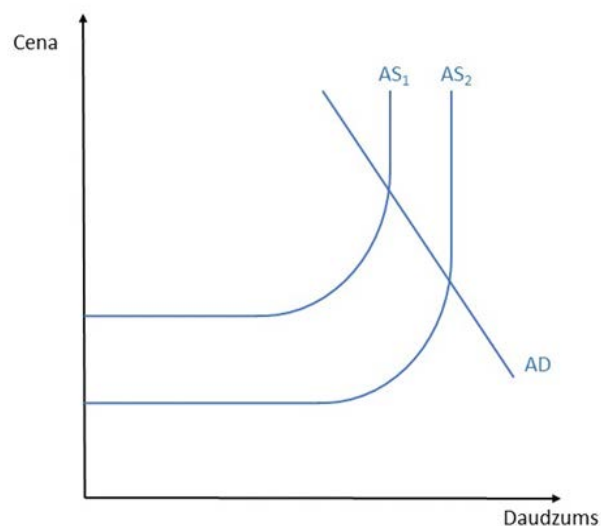
Analizējot situāciju valstī, kad kāds uzņēmums iegūst monopola iespējas, ar ekonomiskā modeļa palīdzību ir viegli izskaidrot, kāpēc monopola struktūra ir mazāk efektīva un tā samazina sabiedrības ieguvumu. Izmantojot monopola un pilnīgas konkurences tirgus ekonomisko modeli, ir iespējams pamatot, ka monopolā optimālais ražošanas apjoms ir ievērojami mazāks (skatīt 14. attēlu).

14. attēls. Monopola un pilnīgas konkurences tirgus ekonomiskais modelis

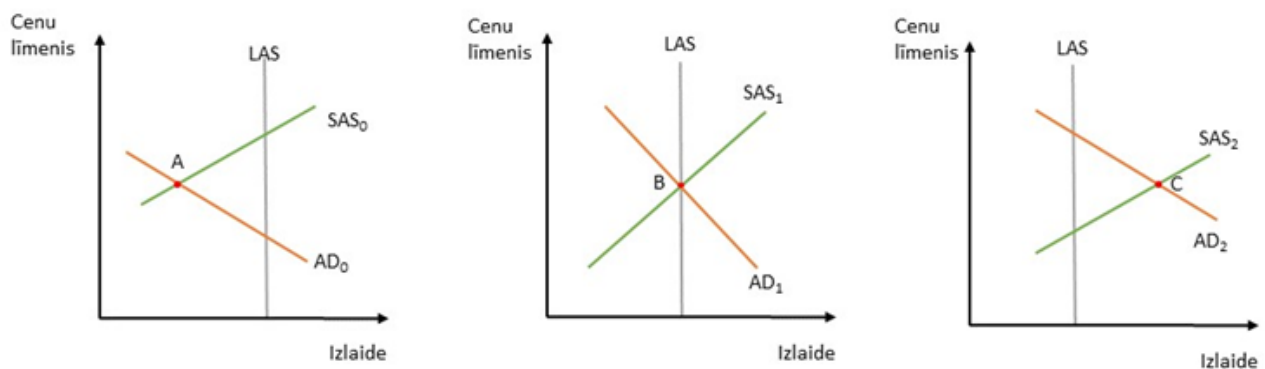
Kā atbilstošs ekonomiskais modelis, lai aprakstītu kopējā piedāvājuma līdzsvara stāvokļa izmaiņu radītās sekas, noderēs Keinsa skolas kopējā piedāvājuma līkne (skatīt 15.attēlu).

15. attēls. Kopējā piedāvājuma līknes nobīdes piemērs.

Analizējot automātisko un regulējošo mehānismu ietekmi uz situāciju ekonomikā, lai veicinātu reālā iekšzemes kopprodukta pieaugumu, ieteicams izmantot kādu no dotajiem ekonomiskajiem modeļiem (skatīt 16. attēlu).

16. attēls. Makroekonomiskā līdzsvara, recesijas un inflācijas plaisas ekonomisko modeļu piemēri

EKONOMISKĀ MODEĻA KRITĒRIJI SNIEGUMA LĪMEŅA APRAKSTĀ

EKONOMISKĀ MODEĻA IZVĒRTĒŠANAS KRITĒRIJI. KATRA KRITĒRIJA IZPILDE VAR BŪT DAŽĀDOS LĪMEŅOS (SLA APKOPO TRĪS PRASMES, KURAS NEPIECIEŠAMAS, DARBOJOTIES AR EKONOMISKO MODELI)

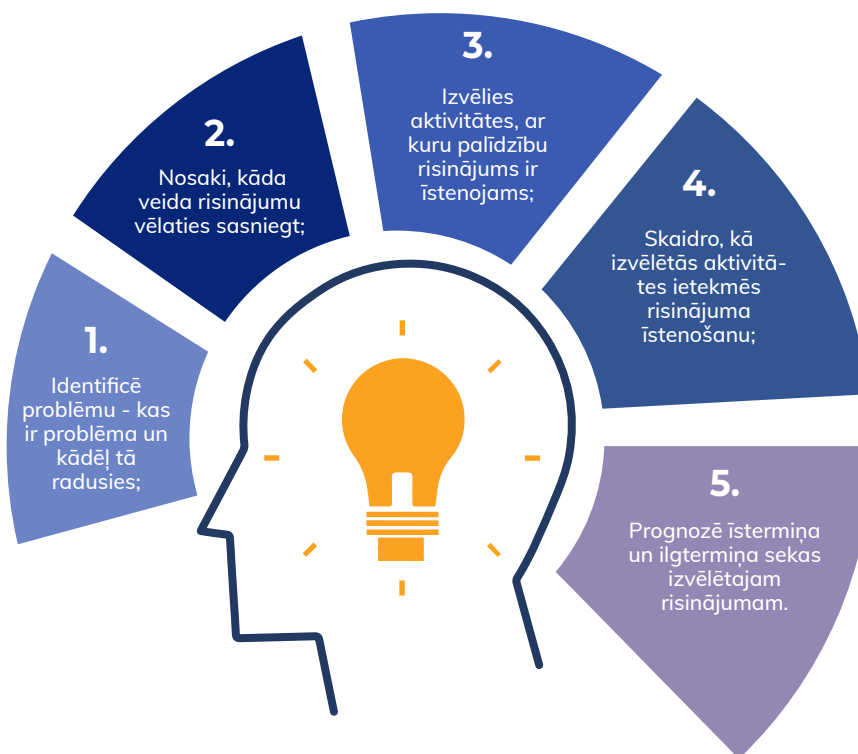
Līmenis Kritērijs	I	II	III	IV
Ekonomiskā modeļa izveide	Izvērtē elementus un modeļi iekļauj būtiskās īpašības, raksturlielumus un/vai sakarības, bet to attēlojums nav precīzs, vai ir izvēlēti arī lieki, nebūtiski elementi.	Izvērtē un modeļi iekļauj būtiskākās īpašības, raksturlielumus un/vai sakarības, bet to attēlojums nav precīzs.	Izvērtē un modeļi iekļauj visas būtiskākās īpašības, raksturlielumus un/vai sakarības, to attēlojums ir precīzs.	Izvērtē un modeļi iekļauj visas būtiskākās īpašības, raksturlielumus un/vai funkcijas, to attēlojums ir precīzs un atbilstošs pētāmajam gadījumam/tematam.
Modeļa izmantošana skaidrošanai	Daļēji izmanto doto vai izveidoto modeļi parādību skaidrošanai.	Izmanto doto vai izveidoto modeļi parādību skaidrošanai, nepietiekami pamatojot modeļa raksturlielumus.	Piemeklē piemērotāko modeļi vai izmanto izveidoto modeļi parādību skaidrošanai, balstoties uz modeļa raksturlielumiem.	Piemeklē piemērotāko modeļi vai izmanto izveidoto modeļi parādību skaidrošanai, balstoties uz modeļa raksturlielumiem un norādot, ko dotajā parādībā ar šo modeļi izskaidrot nevar.
Modeļa izmantošana prognozēšanai	Izmanto modeļi, lai izveidotu vispārīgu prognozi tikai vienas parādības vai procesa ietvaros.	Prognozē, balstoties dotajā modeļi, saistot vairākas tā parādības vai procesus.	Izmanto modeļi, lai izveidotu un pamatotu kvalitatīvu prognozi.	Izmanto modeļi, lai izveidotu un pamatotu kvalitatīvu prognozi, kurā aplūkotas vairākas saistītās parādības vai procesi.

6. PROBLĒMRISINĀŠANA

Sociālo problēmu risināšanu teorijas autori norāda, ka problēmu risināšana ir kā process, kura laikā indivīdam tiek padarītas pieejamas vairākas problēmas risināšanas alternatīvas, kā arī tiek palielināta iespēja, ka indivīds izvēlēsies efektīvāko stratēģiju problēmas risināšanai (skatīt 16. attēlu).

16. attēls. Problēmrisināšanas prasmes veidošana.

KĀ ATTĪSTĪT PROBLĒMRISINĀŠANAS PRASMI

Eksāmena 2. daļā skolēnam tiek piedāvāta situācija, kura demonstrē raksturīgu sabiedrības problēmu, un informācijas avoti, kuros doto informāciju ir nozīmīgi izmantot turpmākajā problēmas analīzes un risināšanas procesā.

Eksāmenā demonstrēsi visas problēmrisināšanas prasmes soli pa solim. Parasti sociālajās zinātnēs situācijas apraksts kopā ar ieteicamajiem informācijas avotiem vai bez tiem jau tiek piedāvāts, tāpēc bieži vien uzdevumus sāk ar problēmas definēšanu.

Piemērs problēmrisināšanas uzdevumam

Pēc Ekonomikas ministrijas 2021. gada publiskā pārskata par investīciju veicināšanu un piesaisti rezultatīvo rādītāju analīzē var secināt, ka pamazām palielinās piesaistīto investīciju apjoms un investīciju portfeļu skaits. Piedāvā savu risinājumu problēmai, kā panākt, lai valsts investīcijas, kā arī Eiropas Savienības fondu līdzekļi veicinātu straujāku valsts izaugsmi! Problēmas risināšanu veic atbilstoši problēmrisināšanas soļiem.

Problēmrisināšanu var īstenot dažādos līmeņos. Vispārīgie snieguma līmeņa apraksti dod iespēju novērtēt domāšanas un darbību dziļumu (skatīt 11.tabulu).

PROBLĒMRISINĀŠANAS KRITĒRIJI SNIEGUMA LĪMEŅA APRAKSTĀ

Kritērijs \ Līmenis	I	II	III	IV
Meklē un atlasa informāciju	Atlasa informāciju, kas neatbilst pētāmajam tematam	Atlasa informāciju, kas daļēji atbilst pētāmajam tematam	Atlasa informāciju, kas atbilst pētāmajam tematam	Precīzi atlasa daudzveidīgu, uz pētāmo tematu attiecināmu informāciju
Formulē problēmu	Formulē problēmu, bet tā neatbilst dotās situācijas kontekstam.	Formulē problēmu, balstoties personīgā pieredzē, nesaista to ar doto informāciju, trūkst atbilstoša pamatojuma.	Problēmas noteikšanā prasmīgi izmanto doto informāciju, bet formulētā problēma ir vispārīga un prasa precizējumu.	Problēmas noteikšanā prasmīgi izmanto doto informāciju, precīzi formulē reālu problēmu, kurai ir nepieciešams risinājums.
Piedāvā vairākas alternatīvas problēmas risinājumam	Nav piedāvāts risinājums problēmai, ir reproducēts problēmas būtības izklāsts.	Piedāvā vienu ideju, kā risināt problēmu. Piedāvātais risinājums ir neskaidrs, nepieciešami precizējumi	Piedāvā vairākas alternatīvas, kā risināt problēmu. Izvērtē tās, salīdzinot savā starpā. Piedāvātajos risinājumos nepieciešami precizējumi.	Piedāvā vairākas alternatīvas. Izvērtē tās, salīdzinot savā starpā. Alternatīvu izklāsts ir precīzs un pilnībā skaidrs.
Pieņem lēmumu par labāko problēmas risinājumu, pamato to. Prognozē risinājuma sekas īstermiņā un ilgtermiņā	Nav piedāvāts problēmas risinājums, līdz ar to nevar prognozēt tā ietekmi un sekas.	Piedāvātās idejas risinājums pamatots daļēji, līdz ar to ir grūtības prognozēt tā ietekmi un sekas.	Izvēlas labāko risinājumu un pamato savu izvēli. Prognozē tikai īstermiņa ietekmi un sekas.	Pamato lēmumu par konkrētu izvēlēto problēmas risināšanas veidu. Prognozē, kā izvēlētais risinājums ietekmēs sabiedrību kopumā, tajā skaitā prognozē īstermiņa un ilgtermiņa ietekmi un sekas.

VĒRTĒŠANA

Skolēnu sniegumu vērtē atbilstoši vērtēšanas kritērijiem, kas izteikti kā:

- katram punktam atbilstošas atbildes sniegšana;
- prasmes novērtēšana atbilstoši snieguma līmeņa aprakstam (katram līmenim piešķirot noteiktu punktu skaitu).

Veicot uzdevumus, ir iespējams demonstrēt atšķirīgu līmeni – kvalitāti. Vērtēšanas vispārīgie uzdevuma nosacījumi (vērtēšanas kritērijs uzdevuma snieguma līmenim (skatīt 9. tabulu)) tiek pielāgoti konkrēta uzdevuma (skatīt 12. tabulu) prasībām, lai precīzi novērtētu konkrētās atbildes dziļumu – kvalitāti. Ja ar uzdevumu tiek pārbaudītas prasmju grupas, to kombinācijas, tad vērtēta tiek ne tikai pareiza vai nepareiza atbilde, bet arī atbildes snieguma kvalitātes līmenis.

Atbilžu piemēri un to vērtēšana uzdevumam “Pilsoniska sabiedrība”

Pildot uzdevumu par pilsonisko sabiedrību, dots avots ar vairākiem izvēles variantiem, kā stiprināt pilsonisko sabiedrību. Lai secinātu, ko zini un proti, ir jāveic darbības, kuras var novērtēt eksāmenā, balstoties uz izvirzītajiem kritērijiem. Tādēļ eksāmenā tiek pildīti konkrēti uzdevuma nosacījumi, un uzrakstītā atbilde ir pierādījums, kā tiek izpildīti kritēriji, norādot uz snieguma līmeni. Atbildes tiek vērtēts ar snieguma līmeņa aprakstu.

Uzdevuma vērtēšanas piemērs

Situācija. Kopš neatkarības atjaunošanas Latvijā tāpat kā citās demokrātisku pārvaldi īstenojošās valstīs veidojas un attīstās pilsoniska sabiedrība. 2021. gadā Latvijas valdība izstrādājusi un apstiprinājusi “Saliedētas un pilsoniski aktīvas sabiedrības attīstības pamatnostādnes”, tajās paredzot, ka:

- 1) jāstiprina valstiskuma apziņa, lai veicinātu nacionālo identitāti, un piederību;
- 2) jāveicina integrācija, lai veicinātu izpratni par sabiedrības daudzveidību un Latvijā dzīvojošo ārvalstnieku līdzdalību sabiedrībā;
- 3) jāveido kvalitatīva, droša līdzdalības un informācijas telpa, lai veicinātu demokrātijas kultūru un iekļaujošo pilsoniskumu.

Avots. Ministru kabineta 2021. gada 5. februāra rīkojums Nr. 72 “Par Saliedētas un pilsoniski aktīvas sabiedrības attīstības pamatnostādnēm 2021.–2027. gadam”.

Uzdevuma nosacījumi.

1. Izvēlies vienu no trim uzskaitītajām darbībām.
2. Izvēlēto formulējumu iesaisti piemērā, izmantojot rīcības aprakstu.
3. Pamato, kā izvēlēta darbība – “aktīvas rīcības piemērs” (reāli paveicama, izmērāma darbība) – atbilst izvēlētajam skaidrojumam.
4. Skaidro ar piemēru, kāpēc šāda darbība liecina, ka tiks stiprināta pilsoniskā sabiedrība.
5. Argumentē, pierādot, kā tavs piemērs stiprina pilsonisko sabiedrību ilgtermiņā.

Uzdevumā iekļautie rīcības vārdi ne tikai parāda ceļu, kā veikt darbu, bet arī to, kādā veidā darbs tiks vērtēts. Uzdevuma piemērā, balstoties uz vispārīgajiem prasmju un prasmju grupu snieguma līmeņu aprakstiem *Skola2030* valsts pārbaudes darba programmas paraugā (skaidrošana un lietošana, pamatošana, argumentēšana) 1. pielikumā, tiek veidots konkrētā uzdevuma vērtēšanas vajadzībai pielāgots snieguma līmeņa apraksts, lai pārbaudītu analītisko spriešanu (II) (skatīt 6., 7. tabulas un 1. attēlu) un argumentēšanas prasmi (III) (skatīt 7. tabulu un 3. attēlu).

12. tabula

“PILSONISKAS SABIEDRĪBAS” UZDEVUMA VĒRTĒŠANAS PIEMĒRS.

Vērtēšanas kritērijs uzdevuma snieguma līmenim		
<i>Skaidro izvēlēto piemēru, saprotami izklāstot teorētisku pilsoniskas aktivitātes nozīmi piemēra kontekstā. Min faktus, lieto cēloņsakarības, pamatoti pierāda risinājuma ietekmi.</i>		
Snieguma apraksts	Skolēna punkti	Vērtējums punktos
Izvēlēta pilsoniskās sabiedrības darbība, izvēle apvilktā vai pārrakstīta ar saviem vārdiem, nesaistot ar papildu informāciju.	Atbilde: 1 punkts. Mazināt negatīvos stereotipus balstītu attieksmi pret dažādām sabiedrības grupām, lai veicinātu izpratni par sabiedrības daudzveidību un Latvijā dzīvojošo ārvalstnieku līdzdalību sabiedrībā. Atbilde: 0 punktu. Nav izvēlēts un nav pārrakstīts piemērs.	1
Izvēlēta pilsoniskās sabiedrības darbība iesaistīta piemērā, kas izriet no formulējuma, piemērs mērķtiecīgi atbilst lietotajam formulējumam.	Atbilde: 1 punkts. Organizācija “Gribu palīdzēt bēgļiem” no saziņotajiem līdzekļiem sedz neatliekamus izdevumus, piemēram medicīnas izdevumus, dokumentu noformēšanas izdevumus, pārtikas produktu iegādi, mājvietas nodrošināšanu. Atbilde: 0 punktu. Pašlaik ļoti aktuāla ir tēma par vienlīdzību (etnisko, sabiedrības grupām, dzimumu vienlīdzību utt.) Aktīva rīcība par vienlīdzību tiek ievērota pēc pamatlūkuma, aizliegums un pamatojums neievērot diskrimināciju pēc likuma.	1

Pamato – izveidots skaidrojums, izmantojot atsauci uz lietoto piemēru, faktiem, konstatējot cēloņsakarības ilgtermiņa un vispārīgai piemēra nozīmei.	Atbilde: 1 punkts. Biedrība, kuras mērķis ir sniegt praktisku, tūlītēju un brīvprātīgu palīdzību uz Latviju imigrējušajiem bēgļiem, palīdzot integrēties Latvijas ekonomiskajā, sociālajā un kultūras jomā. Atbilde: 0 punktu. Diskrimināciju vairāk saista ar subjektīvajām sajūtām, tādēļ šīs kampaņas mērķis ir mēģināt novērst stereotipus ar kopuma informētību un iespēju diskriminācijas pakļautām grupām nejusties nevēlamām, bet justies piederīgiem, likt ieklausīties citiem cilvēkiem.	1
Skaidro, ka darbība stiprinās pilsonisko sabiedrību, jo pastāv būtiskas sakarības starp darbību, teoriju, un, izmantojot kontekstam atbilstošu terminoloģiju un teorētiskās nostādnes, spriež par rīcības sekām.	Atbilde: 1 punkts. Šāda rīcība un atbalsts veicina savstarpējās attiecības, attīsta empātiju un vieno tautu ar jaunpienākušajiem iedzīvotājiem. Šim ir sabiedriskais labums. Atbilde: 0 punktu. Ar diskriminācijas darbību tiek šķelta sabiedrība, jo notiek domstarpības, kritikas izpaušana vai netiek pieņemta noteikta sabiedrības grupa. Tādā gadījumā pilsoniskas sabiedrības procesa rezultātā tiek izvirzīti mērķi šo diskrimināciju apgāzt un veidot vienlīdzības un miera stāvokli savā starpā.	1
Precīzi un pilnvērtīgi sasaista minēto apgalvojumu, piemēru, teoriju un cēloņsakarības.	Atbilde: 1 punkts. Ziedojumu vākšana, lai atmaksātu bēgļiem valsts valodas kursus. Tas palīdzētu samazināt diskrimināciju pret Latvijā dzīvojošajiem ārzemniekiem un tā stiprinātu pilsonisko sabiedrību ilgtermiņā. Atbilde: 0 punktu. Ar diskriminācijas darbību tiek šķelta sabiedrība, jo notiek domstarpības un kritikas izpaušana vai nepieņemšana pret noteiktu sabiedrības grupu. Tādā gadījumā pilsoniskas sabiedrības procesa rezultātā tiek izvirzīti mērķi šo diskrimināciju apgāzt un veidot vienlīdzības un miera stāvokli savā starpā.	1
Pierāda, kā iepriekšējā izklāsta loģika (sasaiste) ir secīga un apliecina izpratni par atbilstošu, nozīmīgu, potenciāli aktīvu jaunu darbību.	Atbilde: 1 punkts. Valodas zināšanas palīdzētu samazināt diskrimināciju pret Latvijā dzīvojošajiem ārzemniekiem un tā stiprinātu pilsonisko sabiedrību ilgtermiņā. Atbilde: 0 punktu. Ilgstoši Latvijā dzīvojošiem ārzemniekiem padarīt integrācijas procesu vieglāku, piedāvājot plašākas iespējas.	1
Kopā maksimāli 6 punkti.		

Atbilžu piemēri un to vērtēšana uzdevumam “Juridiskā atbildība”

Lai secinātu, ko zini un proti, ir jāveic darbība, kuru var novērtēt eksāmenā, balstoties uz izvirzītajiem kritērijiem. Tādēļ eksāmenā jāraksta pamatojumu secinājumiem par konkrēto situāciju, un uzrakstītā atbilde ir pierādījums, kā tiek izpildīti kritēriji, tie norādot uz snieguma līmeni. Šādas skolēna atbildes tiek vērtēts ar snieguma līmeņa aprakstu (skatīt 13. tabulu).

Uzdevuma vērtēšanas piemērs

Situācija. Taksācijas gadā nodokļu auditā tika konstatēts, ka persona X izvairījusies no nodokļu nomaksas 28 000 EUR apmērā.

Avoti: A – Likums “Par nodokļiem un nodevām” [..]; B – Krimināllikums [..]; C – Likums “Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību” [..].

Uzdevuma nosacījumi. Uzraksti, kāda veida juridiskā atbildība gala rezultātā iestājas personai X, un pamato savu apgalvojumu, izmantojot dotos avotus!

“JURIDISKĀ ATBILDĪBA” UZDEVUMA VĒRTĒŠANAS PIEMĒRS.

Vērtēšanas kritērijs uzdevuma snieguma līmenim		
Argumentē apgalvojumu tiesībās.		
Snieguma apraksts	Atbildes piemērs	Vērtējums punktos
Formulē pareizu, skaidru un precīzu apgalvojumu, kas pilnībā atbilst analizējamai dzīves situācijai. Precīzi izvirza premisas, kur lielo premisu veido precīzi izvēlēta tiesību norma, bet mazā premisa ir precīzi noteikta faktiskā situācija. Izvērtē premisu kvalitāti un, ja nepieciešams, to uzlabo, precizē. Apgalvojuma pamatojums precīzi balstīts uz premisu kopsakaru, atklāj, kā tiek ietekmēti dzīves situācijas dalībnieki, radot tiem tiesiskas sekas. Premisu pamatotību pierāda ar precīziem tiesību avotiem, faktisko situāciju. Ja nepieciešams, pierādījumus papildina ar citiem tiesību avotiem. Pamatojumā precīzi izmanto juridiskos jēdzienus.	Personai X gala rezultātā iestājas kriminālatbildība. Pēc Krimināllikuma 218. panta otrās daļas valstij nodarīti reāli zaudējumi lielā apmērā. Likuma “Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību” 20. pants nosaka, kāds likuma izpratnē ir liels apmērs – ja nozieguma priekšmeta kopējā vērtība nodarījuma izdarīšanas brīdī nav bijusi mazāka par piecdesmit tai laikā Latvijas Republikā noteikto minimālo mēnešalgu kopsummu. 2022. gadā minimālā alga valstī – 500 EUR (25 000 EUR). Persona X nodokļos nebija samaksājusi 28 000 EUR. Tātad persona X valstij nodarījis zaudējumus lielā apmērā, personai X iestājas kriminālatbildība. Sods par šādu pārkāpumu ir brīvības atņemšana uz laiku līdz četriem gadiem vai piespiedu darbs, vai naudas sods, konfiscējot mantu vai bez mantas konfiskācijas utt. (Krimināllikuma 218. panta otrā daļa).	4
Formulē pareizu un skaidru apgalvojumu, kas atbilst analizējamai dzīves situācijai. Pareizi izvirza premisas, kur lielo premisu veido pareizi izvēlēta tiesību norma, bet mazo premisu – noteiktā faktiskā situācija. Apgalvojuma pamatojums pareizi balstīts uz premisu kopsakaru, atklāj, kā tiek ietekmēti dzīves situācijas dalībnieki, radot tiem tiesiskas sekas. Premisu pamatotību pierāda, atsaucoties uz tiesību avotiem. Pamatojumā izmanto pareizus juridiskos jēdzienus.	Personai X iestājas administratīvā atbildība par likuma “Par nodokļiem un nodevām” pārkāpumu. Ja tiek konstatēti krimināltiesiski pārkāpumi, kā dotajā situācijā, lietu nodod kriminālvajāšanai, un tad var iestāties kriminālatbildība. Pēc Krimināllikuma 218. panta otrās daļas valstij nodarīti reāli zaudējumi lielā apmērā. Proti, ja nozieguma priekšmeta kopējā vērtība nodarījuma izdarīšanas brīdī nav bijusi mazāka par 50 valstī noteikto minimālo mēnešalgu kopsummu. Persona X nodokļos nebija samaksājusi 28 000 EUR. Tie ir lieli apmēri, tad personai X iestājas kriminālatbildība. Sods pa šādu pārkāpumu ir brīvības atņemšana uz laiku līdz četriem gadiem.	3
Formulē apgalvojumu, kas ir pārāk vispārīgs un nav pietiekams, lai atbilstu analizējamai dzīves situācijai. Apgalvojumu pamatošanai atlasa premisas, kas ir vispārīgas un nav pietiekamas, lai precīzi pierādītu apgalvojumu. Vispārīgi un aptuveni izvēlētas tiesību normas un aptuveni noteikti dzīves situācijas faktiskie apstākļi. Formulētais pamatojums ir pārāk vispārīgs analizējamai dzīves situācijai. Vispārīgi, bez atsaucēm uz tiesību avotiem, pamatotas tiesiskās sekas.	X personai, izvairoties no nodokļu maksāšanas, ir iestājusies juridiskā atbildība pēc Krimināllikuma, jo persona ir izvairījusies no nodokļu nomaksas 28 000 EUR apmērā, kas ir par 3000 eiro vairāk nekā 50 minimālās mēneša algas Latvijā (500 eiro * 50 = 25 000), pieņemot, ka nodarījuma izdarīšanas brīdis ir 2022. gads, kad minimālā alga ir 500 eiro. Sodis, attiecīgi var būt brīvības atņemšana vai naudas sods.	2
Formulē apgalvojumu, kas tikai daļēji atbilst analizējamai dzīves situācijai. Apgalvojuma pamatošanai vienpusēji atlasa premisas, kas nav pietiekami apgalvojuma pierādīšanai. Vispārīgi un aptuveni izvēlētas tiesību normas un aptuveni noteikti dzīves situācijas faktiskie apstākļi, vai tie nav noteikti vispār, un tas ir nepietiekami, lai pamatotu apgalvojumu.	X atbildība atbilst avotā B (Krimināllikums) aprakstītajam. Persona, spriežot pēc apraksta, ir pilnīgi izvairījusies no nodokļu maksāšanas, kas tiek sodīts vai nu ar mantas, vai brīvības atņemšanu, vai piespiedu darbiem, vai naudas sodu.	1